

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES



ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΜΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Η Δημογραφική Μετάβαση ως ζήτημα Ασφαλείας

Διπλωματική Εργασία

Γκουβάς Χ Κωνσταντῖνος

ΑΜ: 01791220Μ004

Αθήνα, 2020-2021

Τριμελής Επιτροπή

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Γεώργιος Ευαγγελόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χαρά Καραγιαννοπούλου, Επίκουρος Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κωνσταντῖνος Χ. Γκουβάς, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση πτυχιακής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.



ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

(άρθρο 8 Ν.1599/1986)

Η ακρίβεια των στοιχείων που υποβάλλονται με αυτή τη δήλωση μπορεί να ελεγχθεί με βάση το αρχείο άλλων υπηρεσιών (άρθρο 8 παρ. 4 Ν. 1599/1986)

ΠΡΟΣ ⁽¹⁾ :	Πάντειο Πανεπιστήμιο				
Ο - ΨΌνομα:	Κωνσταντίνος	Επώνυμο:	Γκουβάς		
Όνομα και Επώνυμο Πατέρα:	Χρήστος Γκουβάς				
Όνομα και Επώνυμο Μητέρας:	Ασπασία Βελεζάκου				
Ημερομηνία γέννησης ⁽²⁾ :	τρείς πέμπτα χιλιά εννιακόσια εννιά (03-05-1991)				
Τόπος Γέννησης:	Αμπερούσιον Αττικής				
Αριθμός Δελτίου Ταυτότητας:	ΑΒ 645262		Τηλ:	6980359154	
Τόπος Κατοικίας:	Χαλαύδρι	Οδός:	Δούδεως	Αριθ:	17
Αρ. Τηλεομοιοτύπου (Fax):		Δ/ση Ηλεκτρ. Ταχυδρομείου (Email):	cgkouvass@gmail.com		

Με ατομική μου ευθύνη και γνωρίζοντας τις κυρώσεις⁽³⁾, που προβλέπονται από τις διατάξεις της παρ. 6 του άρθρου 22 του Ν. 1599/1986, δηλώνω ότι:

Η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς αναφορές.

Αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες σε περίπτωση που αποδειχθεί ότι η εργασία μου αποτελεί προϊόν λογοκλοπής ή προϊόν τρίτων.

(4)

Ημερομηνία: 20-9-2021

Ο - ΨΔηλών

(Υπογραφή)

Γκουβάς Κωνσταντίνος

(1) Αναγράφεται από τον ενδιαφερόμενο πολίτη ή Αρχή ή η Υπηρεσία του δημόσιου τομέα, που απευθύνεται η αίτηση.

(2) Αναγράφεται ολογράφως.

(3) «Όποιος εν γνώσει του δηλώνει ψευδή γεγονότα ή αρνείται ή αποκρύπτει τα αληθινά με έγγραφη υπεύθυνη δήλωση του άρθρου 8 τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών. Εάν ο υπαίτιος αυτών των πράξεων σκόπευε να προσπορίσει στον εαυτόν του ή σε άλλον περιουσιακό όφελος βλάπτοντας τρίτον ή σκόπευε να βλάψει άλλον, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι 10 ετών.

(4) Σε περίπτωση ανεπάρκειας χώρου η δήλωση συνεχίζεται στην πίσω όψη της και υπογράφεται από τον δηλούντα ή την δηλούσα.

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα.....	3
Περίληψη	5
Συντομογραφίες	7
Εισαγωγή	10
Κυρίως Μέρος.....	12
Δημογραφική Μετάβαση	12
Ορισμός	12
Παραδείγματα.....	16
Ευρωπαϊκή Ένωση.....	16
Κίνα.....	17
Μέση Ανατολή και Σαχέλ.....	19
Ορισμός Ασφαλείας	21
Πεδία Ασφαλείας	26
Στρατιωτικό πεδίο	26
Ενεργός Στρατός.....	26
Χώρες με γερασμένα άτομα.....	27
Χώρες με νεαρά άτομα.....	31
Εφεδρεία	33
Ύψος Στρατιωτικών Δαπανών.....	34
Οικονομικό πεδίο.....	37
Χώρες με γερασμένα άτομα.....	37
Χώρες με νεαρά άτομα	38
Επάρκεια πόρων για χώρες με αυξανόμενο πληθυσμό.....	40
Μετατόπιση Ισχύος σε Πλανητικό επίπεδο	41
Εσωτερικό πεδίο (Πολιτικό – Κοινωνικό)	44
Χώρες με γερασμένα άτομα.....	44
Χώρες με νεαρά άτομα	47
Αίτια εσωτερικής βίας.....	48
Επίλογος.....	51
Βιβλιογραφία	55

Παράρτημα.....	63
Επιμέρους αίτια ριζοσπαστικοποίησης νεαρών σε Μέση Ανατολή και Σαχέλ	63
Μέση Ανατολή	63
Σαχέλ	64

Περίληψη

Οι μεγαλύτερες οικονομίες του πλανήτη βιώνουν τα τελευταία χρόνια μια ραγδαία γήρανση του πληθυσμού τους και ταυτόχρονα μια μείωση των γεννήσεων τους. Στον αντίποδα πολλές χώρες του λιγότερου αναπτυγμένου κόσμου βιώνουν μια ραγδαία αύξηση του πληθυσμού τους μέσω ενός φρενήρη αναπαραγωγικού ρυθμού. Το φαινόμενο αυτό περιγράφεται ως Δημογραφική Μετάβαση (Demographic Transition), οφείλεται στην πρόοδο της ιατρικής επιστήμης και στην βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και απασχολεί πολύ σοβαρά τους υπεύθυνους σχεδιασμού των οικονομικών και αναπτυξιακών πολιτικών των κρατών καθώς εγείρει ζητήματα αντοχής των εθνικών συστημάτων ασφάλισης και υγείας, προβλήματα απασχόλησης του εργατικού δυναμικού και προβλήματα κάλυψης των αναγκών των νέων πληθυσμών που αναδύονται. Παρότι η Δημογραφική Μετάβαση αλλάζει εντελώς την κατανομή της παγκόσμιας Ισχύος, δεν έχει ακόμα λάβει αρκετή προσοχή από την κοινότητα των μελετητών των Διεθνών Σχέσεων και των Στρατηγικών Σπουδών. Σκοπός της παρούσας εργασίας λοιπόν είναι να μελετήσει μέσω της σκοπιάς του πολιτικού ρεαλισμού τα ζητήματα Ασφαλείας που προκαλεί η Δημογραφική Μετάβαση. Η Δημογραφική Μετάβαση εγείρει ζητήματα Ασφαλείας επειδή επηρεάζει το μέγεθος και την ηλικιακή σύσταση του πληθυσμού ενός κράτους, σημαντικούς παράγοντες που επιδρούν στην στρατιωτική Ισχύ, την οικονομική Ισχύ και τον πολιτικό-κοινωνικό τομέα ενός κράτους, τους κύριους παράγοντες που επηρεάζουν δηλαδή την Ισχύ ενός κράτους και την ικανότητά του να υπερασπίζεται τον εαυτό του. Η εργασία θα δομηθεί σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο μέρος θα περιγραφεί το τι είναι ακριβώς η Δημογραφική Μετάβαση και το πώς διαμορφώνει τον σύγχρονο κόσμο. Στο δεύτερο μέρος θα περιγραφεί ο ορισμός Ασφαλείας που θα χρησιμοποιηθεί στην παρούσα εργασία και το πώς αυτή επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες Ισχύος, όπως την στρατιωτική Ισχύ, την οικονομική Ισχύ και τον πολιτικό-κοινωνικό τομέα ενός κράτους. Στο τρίτο μέρος θα πραγματοποιηθεί ξεχωριστή ανάλυση για τον τρόπο που η Δημογραφική Μετάβαση επηρεάζει διαφορετικά πεδία της Ασφάλειας, και συγκεκριμένα το Στρατιωτικό, το Οικονομικό και το Εσωτερικό πεδίο, τόσο στα κράτη με γηρασμένο πληθυσμό όσο και στα κράτη με αυξημένο πληθυσμό νεαρών ατόμων. Στο τέταρτο και τελευταίο μέρος, τον επίλογο, πραγματοποιείται μια σύντομη ανακεφαλαίωση που αναδεικνύει τους κινδύνους Ασφαλείας που προκύπτουν στα κράτη ανάλογα με την σύσταση του πληθυσμού τους και τέλος αναφέρονται οι περιορισμοί της μελέτης.

Λέξεις κλειδιά: Δημογραφική Μετάβαση, Ασφάλεια, Ρεαλισμός, πληθυσμός, γήρανση, δημογραφική έκρηξη

Abstract

During the last decades, world's largest economies suffer from an unprecedented ageing of their population and a drop of their birth rates while on the other hand least developed countries face a rapid growth of their population due to an explosion of their birth rates. This phenomenon, which is being facilitated by advancements in medical sciences and life conditions, is called Demographic Transition and troubles policy-makers worldwide since it affects states' economic capabilities and developmental prospects. In particular Demographic Transition challenges public health and insurance systems and creates new problems in workforce management and distribution. In addition, the new emerging populations have also new needs that need to be taken care off. Despite the fact that Demographic Transition changes the distribution of power and consumption world wide however, it has been casually neglected by International Relations and Strategic Studies scholars. The aim of the present work is to study Demographic Transition and the threats it poses in national Security through the lenses of political realism. By altering the size and the composition of a populace, Demographic Transition can affect military strength, economic prowess and internal socio-political structures, three major constituents of a nation's ability to exert power and protect itself, putting national Security in danger. In the first part of this study we describe what is Demographic Transition and how it shapes modern world. In the second part we analyze what is Security and how it is affected by military power, economic power and internal politics. In the third part, which is divided in three parts respectively, we study the effect of Demographic Transition in three different Security fields, namely military sector, economy and the socio-political field both in countries with ageing population and in countries with youth bulges. In the fourth and last part we summarize the Security challenges that its country faces, based on whether its populace is composed of older or younger individuals.

Key words: Demographic Transition or Demographic Shift, Security, Realism, population, ageing, youth bulge

Συντομογραφίες

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

κτλ: και τα λοιπά

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

σελ.: σελίδες

σημ.: σημείωση

AVF: All Volunteer Force AVF ή το μοντέλο του επαγγελματικού στρατού

DTOs: Drug Trafficking Organizations ή Οργανώσεις Διακίνησης Ναρκωτικών (σημ. τα «καρτέλ» ναρκωτικών)

EFW index: Economic Freedom of the World index ή Παγκόσμιος Δείκτης Οικονομικής Ελευθερίας

NATO: North Atlantic Treaty Organization ή Οργανισμός Βορειοατλαντικού Συμφώνου

OEF: Operation Enduring Freedom ή Επιχείρηση Διαρκής Ελευθερία

OIF: Operation Iraqi Freedom ή Επιχείρηση Ιρακινή Ελευθερία

ONE: Operation Noble Eagle ή Επιχείρηση Ευγενής Αετός

PRIO–Uppsala: Peace Research Institute Oslo - Uppsalla ή Ινστιτούτο Ειρήνης του Όσλο - Ουπσάλλα

PMCs: Private Military Companies ή ιδιωτικές στρατιωτικές εταιρείες

PMSCs: Private Military and Security Companies PMSCs ή ιδιωτικές στρατιωτικές εταιρείες και εταιρείες Ασφαλείας

RMA: Revolution in Military Affairs ή Επανάσταση στις Στρατιωτικές Υποθέσεις

SIPRI: Stockholm International Peace Research Institute ή Διεθνές Ερευνητικό
Ινστιτούτο Ειρήνης της Στοκχόλμης

“One of the most somber anxieties which beset those who look thirty, or forty, or fifty years ahead, and in this field one can see ahead only too clearly, is the dwindling birth-rate. In thirty years, unless the present trends alter, a smaller working and fighting population will have to support and protect nearly twice as many people; in fifty years this position will be worse still. If this country is to keep its high place in the leadership of the world, and to survive as a great power that can hold its own against external pressures, our people must be encouraged by every means to have large families”

Winston Churchill, Βρετανός Πρωθυπουργός

22 Μαρτίου 1943

Ραδιοφωνικό διάγγελμα στον Βρετανικό λαό

Εισαγωγή

Οι μεγαλύτερες οικονομίες του πλανήτη βιώνουν τα τελευταία χρόνια μια ραγδαία γήρανση του πληθυσμού τους και ταυτόχρονα μια μείωση των γεννήσεών τους. Στον αντίποδα πολλές χώρες του λιγότερου αναπτυγμένου κόσμου βιώνουν μια ραγδαία αύξηση του πληθυσμού τους μέσω ενός φρενήρη αναπαραγωγικού ρυθμού (ΟΗΕ 2015 και 2019). Το φαινόμενο αυτό περιγράφεται ως Δημογραφική Μετάβαση (Demographic Transition) και απασχολεί πολύ σοβαρά τους υπεύθυνους σχεδιασμού των οικονομικών και αναπτυξιακών πολιτικών των κρατών διότι επηρεάζει άμεσα το μέγεθος των κρατικών δαπανών για ασφάλιση και υγειονομική περίθαλψη του αυξημένου πλέον αριθμού των ηλικιωμένων αλλά και την διαθεσιμότητα ή τις ελλείψεις στο εργατικό δυναμικό το οποίο θα αναλάβει την οικονομική επιβάρυνση να συντηρήσει το αυξημένο πλέον ποσοστό των ηλικιωμένων (PWC, 2016, σελ 8-10).

Παρότι λοιπόν το φαινόμενο αυτό απασχολεί την κοινότητα των οικονομολόγων (Banister et al, 2010, ΟΗΕ 2015 και 2019 και Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021) φαίνεται ότι δεν έχει απασχολήσει αρκετά την κοινότητα των Διεθνών Σχέσεων και των Στρατηγικών Σπουδών ως προς τους κινδύνους Ασφαλείας που αυτός μπορεί να εγκυμονεί. Ως εκ τούτου, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη της επίπτωσης της Δημογραφικής Μετάβασης στην Ασφάλεια των κρατών μέσα από την σκοπιά του πολιτικού ρεαλισμού.¹ Η Δημογραφική Μετάβαση επηρεάζει το μέγεθος και την ηλικιακή σύσταση του πληθυσμού ενός κράτους, σημαντικούς παράγοντες που επιδρούν στην στρατιωτική Ισχύ, την οικονομική Ισχύ και τον πολιτικό-κοινωνικό τομέα ενός κράτους. Τα κράτη που βιώνουν γήρανση του πληθυσμού τους και μείωση των γεννήσεών τους, όπως τα ανεπτυγμένα κράτη σήμερα, αναμένεται να υποστούν μακροπρόθεσμα μείωση της Στρατιωτικής και της Οικονομικής τους Ισχύς. Για να αναπληρώσουν τις ελλείψεις τους σε εργατικό δυναμικό και να ανατρέψουν την πτωτική οικονομική τους πορεία χρησιμοποιούν το φαινόμενο της ανθρώπινης μετανάστευσης, εντούτοις η εισαγωγή

¹ Ο πολιτικός ρεαλισμός δεν αποτελεί μόνο μία ενιαία θεωρία αλλά περιλαμβάνει στο εσωτερικό του ένα μεγάλο αριθμό διαφορετικών ρευμάτων, από τον δομικό ρεαλισμό που είναι αφαιρετικός και επικεντρώνεται περισσότερο στην δομή του Διεθνούς συστήματος και την κατανομή της Ισχύος, αγνοώντας το εσωτερικό των κρατών, μέχρι και την περισσότερο παραδοσιακή προσέγγιση των κλασικών και νεοκλασικών ρεαλιστών που μελετά και τα εσωτερικά χαρακτηριστικά των κρατών. Η ανάλυση στην παρούσα εργασία αντλεί στοιχεία εκλεκτικά από όλο το φάσμα του πολιτικού ρεαλισμού.

μεταναστών μπορεί να δημιουργήσει μια νέα σειρά προβλημάτων Ασφαλείας στο εσωτερικό τους. Από την άλλη, τα κράτη που βιώνουν ραγδαία αύξηση του πληθυσμού τους και πληθώρα νεαρών ατόμων στο εσωτερικό τους δεν βρίσκονται σε καλύτερη μοίρα. Τα κράτη αυτά υποφέρουν από ανεργία, υπανάπτυξη, αποτυχημένες κρατικές δομές ενώ το χειρότερο όλων είναι ότι μαστίζονται από εσωτερικές συγκρούσεις και ριζοσπαστικοποίηση. Το αυξημένο ποσοστό των νεαρών ατόμων ζητάει καλύτερο επίπεδο ζωής, περισσότερες θέσεις εργασίας και περισσότερη δημοκρατία και αφής στιγμής τα κράτη τους δεν μπορούν να τους τα προσφέρουν οι πιο πρόσφορες λύσεις είναι είτε η μετανάστευση προς τις ανεπτυγμένες χώρες είτε η ένταξη σε κάποια ριζοσπαστική ομάδα, επιλογές που με την σειρά τους προκαλούν νέα προβλήματα.

Η εργασία θα δομηθεί σε τέσσερα μέρη. Στο πρώτο μέρος θα περιγραφεί το τι είναι ακριβώς η Δημογραφική Μετάβαση και το πώς διαμορφώνει τον σύγχρονο κόσμο. Στο δεύτερο μέρος θα περιγραφεί ο ορισμός Ασφαλείας που θα χρησιμοποιηθεί στην παρούσα εργασία. Στο τρίτο μέρος θα πραγματοποιηθεί ξεχωριστή ανάλυση για το πώς η Δημογραφική Μετάβαση επηρεάζει κάθε ένα από τρία διαφορετικά μεταξύ τους πεδία της Ασφάλειας, το Στρατιωτικό, το Οικονομικό και το Εσωτερικό πεδίο. Στο τέταρτο και τελευταίο μέρος, τον επίλογο, πραγματοποιείται μια σύντομη ανακεφαλαίωση που αναδεικνύει τους κινδύνους Ασφαλείας που προκύπτουν στα κράτη με γερασμένο και στα κράτη με νεανικό πληθυσμό και τέλος αναφέρονται οι περιορισμοί της μελέτης.

Κυρίως Μέρος

Δημογραφική Μετάβαση

Ορισμός

Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΗΕ, ο πληθυσμός των ατόμων άνω των 60 ετών σε όλο τον κόσμο θα αγγίζει τα 2 δισεκατομμύρια μέχρι το 2050, δηλαδή σε ποσοστό μεγαλύτερο του 22 % του παγκόσμιου πληθυσμού. Αυτό πρακτικά σημαίνει υπερδιπλασιασμό του τρέχοντος πληθυσμού των ατόμων άνω των 60 ετών, ο οποίος σήμερα αριθμεί 680 εκατομμύρια και αποτελεί το 11 % του τρέχοντος παγκόσμιου πληθυσμού. Η αύξηση αυτή αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία αν συνυπολογιστεί ότι η ίδια ηλικιακή ομάδα μετά το τέλος του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου, την δεκαετία του 1950 δηλαδή, αποτελούσε μόνο το 8 % του παγκόσμιου πληθυσμού. Επακόλουθα υπάρχουν ανησυχίες για την επίπτωση του γερασμένου πληθυσμού στη οικονομική ανάπτυξη των κρατών και στην ικανότητά τους να παράσχουν υγειονομική περίθαλψη και ασφάλιση στον αυξημένο αριθμό των ηλικιωμένων (Banister et al, 2010)². Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται Δημογραφική Μετάβαση (Demographic Transition ή Shift).

Η Δημογραφική Μετάβαση είναι η σε βάθος χρόνου μεταβολή του αριθμού των γεννήσεων και των θανάτων σε έναν πληθυσμό από υψηλά ποσοστά σε χαμηλότερα ποσοστά. Η πτώση του αριθμού των θανάτων συνήθως προηγείται χρονικά κατά πολύ της πτώσης του αριθμού των γεννήσεων και ως εκ τούτου μέχρι να ξεκινήσει η πτώση του αριθμού των γεννήσεων, παρατηρείται μία περίοδος που ο πληθυσμός αυξάνεται. Για χιλιετίες, οι ανθρώπινες κοινότητες διατηρούσαν ένα σταθερό μέγεθος πληθυσμού με μια ελάχιστη αυξητική τάση, καθώς ο υψηλός αναπαραγωγικός ρυθμός τους εξισορροπούσαν από την αρκετά υψηλή θνησιμότητά τους. Μετά την Αγροτική επανάσταση πριν από περίπου 10.000 έτη, την Βιομηχανική επανάσταση πριν 2 αιώνες και μετά από δύο παγκόσμιους πολέμους τον περασμένο αιώνα, σημειώθηκε τεράστια πρόοδος στον βιοτικό επίπεδο, κυρίως λόγω των βελτιώσεων στην παραγωγή τροφής (ποσότητα, ποιότητα κτλ) και στις συνθήκες υγιεινής, αλλά και στην ιατρική επιστήμη,

² Για νεότερα στοιχεία από τον ΟΗΕ βλέπε και United Nations, 2019. Ο ΟΗΕ ανακοινώνει τις δημογραφικές του προβλέψεις κάθε χρόνο οι οποίες όμως δεν διαφέρουν πολύ μεταξύ τους. Στο νεώτερο έγγραφό του 2019 χρησιμοποιεί το όριο των 65 ξεκινά από την δεκαετία του 1990 και όχι από το όριο των 60 ετών και την δεκαετία του 1950, όπως η αναφορά του 2009 που είχε υπόψη του ο Banister και επιλέχθηκε στην παρούσα για να τονιστεί το ιστορικό βάθος της παρατηρούμενης αλλαγής.

κάτι που οδήγησε σε μια άνευ προηγουμένου αύξηση του ανθρώπινου πληθυσμού. Η αύξηση αυτή οφείλεται στην πτώση του αριθμού των θανάτων και ταυτόχρονα στην μείωση της βρεφικής και παιδικής θνησιμότητας, με αποτέλεσμα να επιβιώνουν και να ενηλικιώνονται και τα περισσότερα άτομα που γεννιούνται (Population Reference Bureau, 2021α,β). Η Δημογραφική Μετάβαση λαμβάνει χώρα σε όλον τον πλανήτη, εντούτοις κάθε χώρα βρίσκεται σε διαφορετικό χρονικό στάδιο. Συγκεκριμένα υπάρχουν περιοχές που σήμερα γνωρίζουν μείωση των γεννήσεων τους και ο πληθυσμός τους απαρτίζεται σε μεγάλο ποσοστό από ηλικιωμένα άτομα. Μία τέτοια περιοχή είναι η Ευρώπη και μελλοντικά θα είναι και η Κίνα, η οποία μέχρι πριν λίγες δεκαετίες γνώριζε ραγδαία αύξηση στον πληθυσμό τους ή οποία όμως πλέον έχει σταματήσει και ο πληθυσμός τους έχει αρχίσει να γερνάει. Στον αντίποδα υπάρχουν περιοχές που σήμερα γνωρίζουν μεγάλη αύξηση των γεννήσεων τους και επακόλουθα και του πληθυσμού τους και αποτελούνται κατά ένα μεγάλο ποσοστό από νεαρά άτομα. Χαρακτηριστικές περιοχές είναι η Μέση Ανατολή και το Σαχέλ (Nichiporuk, 2000). Εν κατακλείδι λοιπόν φαίνεται ότι η Δημογραφική Μετάβαση επηρεάζει τρεις πληθυσμιακές μεταβλητές, 1) το μέγεθος του πληθυσμού, 2) την σύσταση του πληθυσμού, δηλαδή το αν αυτός αποτελείται από νεαρά ή ηλικιωμένα άτομα και τέλος 3) την τάση που πρόκειται να ακολουθήσει στο μέλλον αυτός ο πληθυσμός.

Είναι σημαντικό να τονιστεί όπως αναφέρθηκε και στην αρχή, ότι κάθε χώρα ακολουθεί την δική της δημογραφική τροχιά (demographic trajectory). Ο κανόνας είναι σήμερα ότι οι ανεπτυγμένες χώρες, γνωρίζουν αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων τους και υπογεννητικότητα, δηλαδή μείωση του αριθμού των γεννήσεων τους, με ορατό κίνδυνο πλέον την δημογραφική τους συρρίκνωσή. Χωρίς την αναστροφή της πτώσης στον ρυθμό των γεννήσεων ή την ταυτόχρονη εισαγωγή ανθρώπινου δυναμικού από το εξωτερικό, αυτή η μεταβολή αναμένεται ότι θα επιφέρει συρρίκνωση του ποσοστού του εγχώριου εργατικού δυναμικού. Το μειωμένο πλέον εργατικό δυναμικό, το οποίο θα αποτελεί σταδιακά όλο και μικρότερο κομμάτι του πληθυσμού, θα επιβαρυνθεί έτσι δυσανάλογα αφού εκτός από την δική του συντήρηση θα πρέπει να παράγει αρκετό εισόδημα ώστε να συντηρήσει και την υπόλοιπη κοινωνία που θα αποτελείται από ηλικιωμένους, κάτι που αναμένεται να προκαλέσει διαγενεακή μεταφορά πλούτου και κοινωνικές αδικίες. Ταυτόχρονα οι οικονομίες τους αναμένεται να δεχθούν ένα

σημαντικό πλήγμα αφής στιγμής οι ηλικιωμένοι εργαζόμενοι είναι λιγότερο παραγωγικοί από τους νεαρότερους ενώ οι περισσότεροι παραγωγικοί νεαροί εργαζόμενοι θα ελαττώνονται. Στον αντίποδα οι υποανάπτυκτες ή οι λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες γνωρίζουν αύξηση του πληθυσμού τους μέσω αυξημένου αριθμού γεννήσεων και νεαρών ατόμων (σημ. youth bulge). Ο μεγαλύτερος πλέον πληθυσμός νεαρής ηλικίας, αναμένεται ότι θα αυξήσει μελλοντικά την ζήτησή του για περισσότερη δημοκρατία, ανθρώπινα δικαιώματα, καλύτερο επίπεδο ζωής, παιδεία, στέγαση, εργασία αλλά και κατανάλωση (Nichiporuk, 2000). Γίνεται αντιληπτό λοιπόν ότι αναπόφευκτά αναδύονται νέοι πληθυσμοί, οι οποίοι έχουν διαφορετικές ανάγκες που πρέπει να καλυφθούν και επακόλουθα αναδύονται νέες κοινωνικές συμπεριφορές. Η ανάδυσή αυτών των πληθυσμών προκαλεί επιπλέον και μια νέα κατανομή της παγκόσμιας κατανάλωσης, της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων και επακόλουθα ανακατανέμει και την στρατιωτική και την οικονομική Ισχύ σε παγκόσμιο επίπεδο (PWC, 2016, σελ 8-10).

Η Δημογραφική Μετάβαση στην Ευρώπη ειδικότερα αλλά και στον Ανεπτυγμένο κόσμο γενικότερα οφείλεται στο γεγονός ότι αφενός μεν οι ηλικιωμένοι άνθρωποι ζουν περισσότερα έτη και αφετέρου γεννιούνται λιγότερα παιδιά. Επακόλουθα αυξάνεται το ποσοστό των ηλικιωμένων ατόμων ενός πληθυσμού αλλά αυξάνεται και η ίδια η μέση ηλικία του πληθυσμού (Selden, 2018). Οι Δημογραφική αυτή μείωση είναι δύσκολο να ανατραπεί από το σημείο που ο αριθμός των παιδιών που γεννά κάθε γυναίκα παραμένει κάτω του ποσοστού αναπλήρωσης (replacement rate ή Replacement–Level Fertility) για περισσότερο από μια δεκαετία. Το ποσοστό αναπλήρωσης είναι ο αριθμός των παιδιών που πρέπει να αποκτήσει ένα ζευγάρι καθ’ όλη την διάρκεια της αναπαραγωγικής του περιόδου ώστε να τους αναπληρώσει όταν πεθάνουν και είναι λίγο μεγαλύτερο από 2 παιδιά ανά ζευγάρι (Population Reference Bureau, 2021α). Εν τοιαύτη περιπτώσει, το συνολικό ποσοστό γονιμότητας (total fertility rate ή TFR ή Completed Fertility Rate ή CFR) του κράτους πρέπει να ξεπεράσει το ποσοστό αναπλήρωσης για αρκετά χρόνια για να ανατραπεί η κατάσταση αυτή. Το συνολικό ποσοστό αναφέρεται στον συνολικό αριθμό των απογόνων που γεννάει μια γυναίκα καθ’ όλη την διάρκεια της αναπαραγωγικής της ηλικίας. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι οι μέχρι σήμερα προσπάθειες αύξησης της γονιμότητας στα ανεπτυγμένα κράτη, μέσω της παραχώρησης ορισμένων οικονομικών κινήτρων στις γυναίκες αναπαραγωγικής ηλικίας έχει επιφέρει

περιορισμένα αποτελέσματα στην ανατροπή της δημογραφικής μείωσης (Selden, 2018).

Κλείνοντας αυτή την ενότητα αξίζει να σημειωθεί ότι η Δημογραφική Μετάβαση θεωρείται ως μία από τις Μεγατάσεις που διαμορφώνουν τον σύγχρονο κόσμο. Οι Μεγατάσεις είναι ένα θεωρητικό εργαλείο το οποίο υποστηρίζει ότι σήμερα υπάρχουν στον κόσμο μεγάλες δυνάμεις, οι Μεγατάσεις, οι οποίες επηρεάζουν οριζόντια όλους τους δρώντες, αλλάζουν την κατανομή Ισχύος μεταξύ τους και διαμορφώνουν την δομή του παγκόσμιου σκηνικού. Χαρακτηρίζονται ως μακροοικονομικές και γεωστρατηγικές δυνάμεις οι οποίες διαμορφώνουν τον σύγχρονο κόσμο, αλληλεπιδρούν και ανατροφοδοτούν η μία την άλλη, αποδιοργανώνουν εκ βάθους το διεθνές περιβάλλον, στο οποίο οι παγκόσμιοι παίκτες όπως τα εθνικά κράτη, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, και οι πελάτες τους δραστηριοποιούνται και τέλος επηρεάζουν την Ασφάλεια και την σταθερότητά του. Είναι θεμελιωμένες σε εμπειρικές και επιβεβαιώσιμες παρατηρήσεις και κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η τεραστίου μεγέθους επίπτωσή τους στον σύγχρονο κόσμο, εξού και το πρόθεμα Μέγα- ως πρώτο συνθετικό τους. Οι Μεγατάσεις θεωρούνται ταυτόχρονα τόσο πηγή μεγάλων δυσκολιών όσο και ευκαιριών. Η μελέτη τους απασχολεί τους διαμορφωτές πολιτικής παγκοσμίως, καθώς οι τελευταίοι είναι αναγκασμένοι να τις λάβουν υπόψη τους στον σχεδιασμό μελλοντικών πολιτικών, ώστε να τις αντιμετωπίσουν (PWC, 2016, σελ 1). Χαρακτηριστικά, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μετά από μεγάλη διαβούλευση, έχει ιδρύσει μέσω του Joint Research Center, το Megatrends Hub, το οποίο αποτελεί την δική της πλατφόρμα διαχείρισης γνώσης σχετικά με τις Μεγατάσεις αλλά και εργαλείο για τους διαμορφωτές πολιτικής (policy-makers), στο οποίο έχει συμπεριλάβει στην μελέτη του και την Δημογραφική Μετάβαση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2019).³ Σε επόμενο κεφάλαιο θα μελετηθεί το πώς η Δημογραφική Μετάβαση μετατοπίζει την Ισχύ σε πλανητικό επίπεδο.

³ Το εργαλείο των Μεγατάσεων έχει χρησιμοποιηθεί και από την Ελληνική Κυβέρνηση στο «Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία» του 2020 (σημ. πρόκειται για την Έκθεση Πισσαρίδη) τον οδικό χάρτη για την ανάπτυξη της Ελληνικής Οικονομίας για την επόμενη δεκαετία. Στην τελική έκθεση λαμβάνονται πρόνοιες για την διαχείριση μόνο τριών από τις πέντε Μεγατάσεις που προτείνει η PWC στην δική της κατηγοριοποίηση, α) την Κλιματική Αλλαγή, β) την Ψηφιακή τεχνολογία και Αυτοματοποίηση και γ) την νέα δομή του Παγκόσμιου Εμπορίου, αγνοώντας παραδόξως την Δημογραφική Μετάβαση και την Αστικοποίηση.

Παραδείγματα

Στην επόμενη ενότητα θα εξεταστούν από δημογραφική σκοπιά τέσσερις περιοχές του πλανήτη οι οποίες βιβλιογραφικά παρουσιάζουν πολύ μεγάλο ενδιαφέρον. Η πρώτη είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία βρίσκεται στο χρονικό στάδιο της γήρανσης του γηγενούς πληθυσμού της, η δεύτερη είναι η Κίνα η οποία δημογραφικά βρίσκεται σε μία μεσόφαση, καθώς είναι πλέον στο στάδιο που έχει ανακοπεί το μεγάλο κύμα των νέων γεννήσεων της και ο πληθυσμός της αρχίζει να γερνάει και τέλος οι περιοχές της Μέσης Ανατολής και του Σαχέλ οι οποίες βρίσκονται στον χρονικό στάδιο μιας δημογραφικής έκρηξης και γνωρίζουν ραγδαία αύξηση του πληθυσμού τους.

Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ένωση είναι μια περιοχή που αναμένεται να γνωρίσει ραγδαία αύξηση του ηλικιωμένου πληθυσμού της ή να «γκριζάρει» όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην βιβλιογραφία. Η αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων οφείλεται στην αύξηση του προσδόκιμου ζωής και στην μείωση του αριθμού των θανάτων, τα οποία με την σειρά τους οφείλονται στην βελτίωση της ποιότητας ζωής και της προόδου της ιατρικής επιστήμης. Πέρα από την γήρανση του πληθυσμού της όμως η Ένωση αντιμετωπίζει και ελάττωση του αριθμού των γεννήσεων της καθώς οι Ευρωπαίοι αφενός καθυστερούν την δημιουργία οικογένειας λόγω σπουδών ή επαγγελματικής σταδιοδρομίας και αφετέρου κάνουν λιγότερα παιδιά. Επακόλουθα όλες οι δημογραφικές προβολές μέχρι σήμερα, λαμβάνοντας υπόψη τους τις γεννήσεις, το προσδόκιμο ζωής και τις μεταναστευτικές ροές συνηγορούν στο ότι ο πληθυσμός της όχι μόνο θα αλλάξει σε σύσταση αλλά και σε μέγεθος, αφού και θα γεράσει και θα ελαττωθεί. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Eurostat, το 2019 υπήρχαν στην Ένωση 447 εκατομμύρια κάτοικοι, εκ των οποίων τα 265 εκατομμύρια ήταν άτομα παραγωγικής ηλικίας 20 έως 64 ετών. Το 2070 ο συνολικός πληθυσμός της Ένωσης αναμένεται να μειωθεί κατά 5% και να αγγίξει τα 424 εκατομμύρια, ενώ ο αριθμός των ατόμων παραγωγικής ηλικίας θα φτάσει τα 217 εκατομμύρια, γνωρίζοντας μια ακόμα μεγαλύτερη μείωση της τάξεως του 18%. Τα στοιχεία προβλέπουν επίσης και αύξηση του προσδόκιμου ζωής μέχρι το 2070, κατά 7,4 έτη για τους άντρες στα 86,1 έτη και κατά 6,1 έτη για τις γυναίκες στα 90,3 έτη. Οι προβολές δείχνουν επίσης και αλλαγή στην σύσταση του πληθυσμού, αφού πρώτα από όλα προβλέπουν αύξηση της διαμέσου ηλικίας του πληθυσμού κατά 5 περίπου έτη μέχρι

το 2070, στα 47,3 έτη για τους άντρες και στα 50,3 έτη για τις γυναίκες και επιπλέον προβλέπουν ότι η μεγαλύτερη πληθυσμιακή ηλικιακή ομάδα θα είναι η κοόρτη 60-64 ετών για τις γυναίκες και η 55-59 ετών για τους άντρες, την στιγμή που το 2019 και για τα δύο φύλα ήταν η κοόρτη 50-54 ετών. Σύμφωνα με τα ανωτέρω, το 2070 η Ένωση θα έχει τον δεύτερο γηραιότερο πληθυσμό μεταξύ των μεγάλων οικονομιών και θα αποτελεί το 3,7 % του παγκόσμιου πληθυσμού από το 5,7 % που είναι σήμερα. Αναπόφευκτα θα αυξηθεί και ο Δείκτης Δημογραφικής Εξάρτησης (Dependency Ratio) των ηλικιωμένων από 34,4% το 2019 σε 59,2% το 2070 (European Commission, 2021). Ο Δείκτης Δημογραφικής Εξάρτησης είναι το πηλίκο του αριθμού των ατόμων που εξαρτώνται για την επιβίωσή τους, όπως τα άτομα κάτω των 15 ετών και τα άτομα άνω των 65 ετών προς τον αριθμό των ανθρώπων που βρίσκονται σε παραγωγική ηλικία ηλικίας και μπορούν να συντηρηθούν μόνα τους, δηλαδή άτομα ηλικίας από 15 έως 64 ετών. Ο Δείκτης μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ξεχωριστά για των προσδιορισμό της δημογραφικής εξάρτησης μόνο των παιδιών, έχοντας στον αριθμητή μόνο τα άτομα κάτω των 15 είτε των ηλικιωμένων με αριθμητά μόνο τα άτομα άνω των 65 ετών (Population Reference Bureau, 2021α), όπως εδώ. Η Ένωση βέβαια από την πλευρά της, έχει επιλέξει να χρησιμοποιεί για τον υπολογισμό του Δείκτη τα ηλικιακά όρια των 20 και 64 ετών. Τουτέστιν αν και το 2019 υπήρχαν περίπου 3 άτομα παραγωγικής ηλικίας 20-64 ετών για κάθε άτομο άνω των 65 ετών, το 2070 θα υπάρχουν λιγότερα από 2 (European Commission, 2021).

Κίνα

Η Κίνα σήμερα έχει περίπου το ένα πέμπτο του πληθυσμού της γης. Τα τελευταία εξήντα έτη ο πληθυσμός της Κίνας αυξήθηκε κατά μισό δις και σήμερα ανέρχεται στα 1,35 δις. Το 2030 αναμένεται να φτάσει στο υψηλότερο σημείο του στα 1,5 δις. Η αύξηση αυτή του πληθυσμού της Κίνας δεν είναι ομοιόμορφη εντούτοις σε όλη την επικράτειά της. Εκατομμύρια άνθρωποι μεταναστεύουν από την αγροτική ενδοχώρα, η οποία ερημώνει, προς τις παράλιες βιομηχανικές περιοχές, των οποίων ο πληθυσμός αυξάνεται. Το συνολικό ποσοστό γονιμότητας (total fertility rate ή TFR ή Completed Fertility Rate ή CFR), δηλαδή ο συνολικός αριθμός απογόνων που γεννάει μια γυναίκα καθ' όλη την διάρκεια της αναπαραγωγικής της ηλικίας (Population Reference Bureau, 2021α) έφτασε στην κορύφωσή του την πενταετία 1950-1955 αγγίζοντας τα 6 παιδιά. Αργότερα άρχισε

να μειώνεται ραγδαία τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 και πλέον από την πενταετία του 1990-1995 και μετά ελαττώθηκε σε λιγότερο από 2 παιδιά ανά γυναίκα. Οι λόγοι για την ραγδαία μείωση των δύο αυτών δεκαετιών ήταν δύο κρατικές πολιτικές. Η πρώτη ήταν η εκστρατεία «αργότερα, μεγαλύτερα, λιγότερα» και της «πολιτικής του ενός παιδιού». Η πρώτη αφορούσε την εκστρατεία της Κινεζικής Κυβέρνησης ώστε οι Κινέζοι να παντρεύονται αργότερα σε πιο προχωρημένη ηλικία, να γεννούν τα παιδιά τους με μεγαλύτερη χρονική απόσταση το ένα από το άλλο και τέλος να αποκτούν λιγότερα παιδιά (Banister et al, 2010). Από την άλλη η «πολιτική του ενός παιδιού» περιελάμβανε τόσο κατασταλτικά μέτρα, όπως η υποχρεωτική χρήση μεθόδων αντισύλληψης (πχ σπιράλ) και οικονομικές και διοικητικές κυρώσεις για τις παραβατικές οικογένειες και ατομικά για τα επιπλέον «μη αδειοδοτημένα» παιδιά τους όσο και θετικά κίνητρα στον πληθυσμό, ώστε να γεννιέται μόνο ένα παιδί ανά οικογένεια. Η πολιτική αυτή εφαρμόστηκε με αρκετούς διαφορετικούς τρόπους και περιελάμβανε μάλιστα και αρκετές κατηγορίες οικογενειών που μπορούσαν να εξαιρεθούν από αυτή (Goldman, 2021). Δυστυχώς μια εκτενέστερη αναφορά στις δύο αυτές πολιτικές ξεφεύγει από τους σκοπούς της παρούσης εργασίας. Το σημαντικότερο εντούτοις χαρακτηριστικό των δύο αυτών πολιτικών είναι ότι σήμερα η Κίνα οδηγείται στην αναθεώρησή τους ώστε να επιτρέψει περισσότερες γεννήσεις. Ο λόγος που το κάνει αυτό είναι διότι οι πολιτικές αυτές κρίθηκαν υπερβολικά αποτελεσματικές, σε σημείο που σήμερα ο πληθυσμός της Κίνας αντιμετωπίζει ορατό πλέον το πρόβλημα της γήρανσης. Ο κίνδυνος της γήρανσης του πληθυσμού συνεπικουρείται και από μια ταυτόχρονη αύξηση στο προσδόκιμο ζωής των κατοίκων της, το οποίο από τα 40 έτη την δεκαετία του 1950, σήμερα έχει φτάσει τα 73 έτη και αναμένεται να φτάσει τα 80 έτη το 2050. Ο πληθυσμός των ατόμων άνω των 60 ετών αναμένεται να ξεπεράσει τα 440 εκατομμύρια το 2050, φτάνοντας περίπου το ένα τρίτο του πληθυσμού της, ενώ τα 110 εκατομμύρια από αυτούς θα έχουν ηλικία μεγαλύτερη των 80 ετών. Ταυτόχρονα αλλάζει όμως και η σύσταση του πληθυσμού της Κίνας. Την δεκαετία του 1950 η μεγαλύτερη πληθυσμιακή ομάδα ήταν η κοόρτη 0-4 ετών, σήμερα είναι η κοόρτη των 20-24 ετών και το 2050 αναμένεται να είναι η κοόρτη των 60-64 ετών. Ο μεγαλύτερος κίνδυνος που προκύπτει από αυτή την αύξηση είναι η ανάγκη οικονομικής υποστήριξης του τεραστίου αυτού αριθμού ηλικιωμένων. Σήμερα η πλειοψηφία των Κινέζων σταματά να εργάζεται σε ηλικία μικρότερη των 60 ετών και

μόνο το 37% από τα άτομα άνω των 60 εξακολουθεί σήμερα να εργάζεται. Ο Δείκτης Δημογραφικής Εξάρτησης των εξαρτημένων ατόμων κάτω των 15 ετών και άνω των 65 προς τα άτομα παραγωγικής ηλικίας 15-64 ετών βρίσκεται σήμερα στο χαμηλότερο επίπεδο του ιστορικά, αλλά πλέον η πρόβλεψη είναι ότι θα αρχίσει να αυξάνεται μέχρι το 2050. Τούτέστιν θα υπάρχουν λιγότεροι εργαζόμενοι για να συντηρήσουν περισσότερους ηλικιωμένους. Ομοίως αναμένεται να πληγεί και η Κινεζική οικονομία η οποία θα βρεθεί με ένα γερασμένο και λιγότερο παραγωγικό εργατικό δυναμικό και με έλλειψη νεαρότερου δυναμικού (Banister et al, 2010).

Μέση Ανατολή και Σαχέλ

Υπάρχουν 22 Αραβικά κράτη, τα 10 εκ των οποίων βρίσκονται στην Αφρική και τα 12 στην Ασία. Ο συνολικός πληθυσμός του Αραβικού κόσμου, δηλαδή τόσο στην Αφρική όσο και στην Ασία, άγγιξε το 2014 τα 422 εκατομμύρια ανθρώπους, ενώ περισσότερο από το 50% έχει ηλικία κάτω των 25 ετών, καθιστώντας έτσι τον Αραβικό κόσμο την περιφέρεια με τους νεώτερους κατοίκους στον κόσμο. Οι Αραβικές χώρες έχουν επίσης μεγάλο ποσοστό γονιμότητας ο οποίος στα τέλη της δεκαετίας του 1980 είχε υπολογιστεί στα 6 παιδιά ανά γυναίκα. Αυτός ο ρυθμός είχε ως αποτέλεσμα σήμερα ένα μεγάλο κομμάτι του Αραβικού πληθυσμού να έχει ηλικία 15-24 έτη, το μεγαλύτερο ποσοστό στα χρονικά και διπλάσιο σε σχέση με το ποσοστό των νέων την δεκαετία του 1980. Στην Μέση Ανατολή οι νέοι μεταξύ 15 και 24 ετών αποτελούν περίπου το 25% του πληθυσμού αγγίζοντας περίπου τα 100 εκατομμύρια, ενώ ακόμα 13 εκατομμύρια παιδιά ηλικίας 6 έως 15 δεν έχουν παρακολουθήσει ποτέ στο σχολείο. Μέχρι το 2025 μάλιστα ο απόλυτος αριθμός των νέων αναμένεται να αυξηθεί συνολικά κατά 12 εκατομμύρια (Al-Badayneh et al, 2016).

Από την άλλη, το Σαχέλ⁴ είναι μία τεράστια μακρόστενη περιοχή, η οποία τέμνει οριζόντια την Αφρικανική ήπειρο. Βόρεια του Σαχέλ απλώνεται η έρημος Σαχάρα⁵, ενώ στα νότια εκτείνεται η σουδανική Σαβάννα μέχρι τα τροπικά δάση. Ξεκινά από τον Ατλαντικό Ωκεανό στα δυτικά και καταλήγει στον Ινδικό Ωκεανό ανατολικά. Έχει μήκος 5.900 χιλιόμετρα και καλύπτει συνολικά μία έκταση 7 εκατομμυρίων τετραγωνικών χιλιομέτρων. Υπάρχουν δέκα κράτη στην περιοχή, η Μαυριτανία, η Σενεγάλη, η

⁴ Η ακτή στα αραβικά

⁵ Η έρημος στο αραβικά

Γκάμπια, η Γουινέα-Μπισσάου, το Μάλι, η Μπουρκίνα Φάσο, ο Νίγηρας, το Τσαντ, το Σουδάν και η Ερυθραία, στα οποία σήμερα κατοικούν περίπου στα 135 εκατομμύρια κάτοικοι. Μέχρι το 2050, ο πληθυσμός των χωρών του Σαχέλ αναμένεται λόγω της δημογραφικής αύξησης να έχει ξεπεράσει τα 200 εκατομμύρια. Περισσότερο από το μισό των κατοίκων ζει μόνο σε τρεις χώρες, τον Νίγηρα, με πληθυσμό περίπου 25 εκατομμύρια, την Μπουρκίνα Φάσο, με περίπου 21 εκατομμύρια, και τέλος το Μάλι, με περίπου 21 εκατομμύρια. Χαρακτηριστικά σημειώνεται ότι μέχρι το 2035 ο Νίγηρας αναμένεται να ξεπεράσει τα 40 εκατομμύρια κατοίκους και το 2050 να έχει αγγίξει τα 76 ή τα 89 εκατομμύρια ανάλογα αν ο αριθμός γεννήσεων ανά γυναίκα θα αγγίξει τα 5,1 ή τα 7,2 παιδιά. Στο Σάχελ μπορεί να θεωρηθεί ότι ανήκει και τα βόρειο τμήμα της Νιγηρίας η οποία συνολικά ήδη αγγίζει τα 211 εκατομμύρια κατοίκους. Η περιοχή πλήττεται σοβαρά και από την κλιματική αλλαγή καθώς μαστίζεται από επαναλαμβανόμενες μεγάλες περιόδους ανομβρίας. Επιπλέον, ήδη 18 εκατομμύρια κάτοικοι αντιμετωπίζουν επισιτιστικό πρόβλημα. Στην περιοχή επίσης ξεσπάνε συχνά επιδημίες με κυριότερες τις επιδημίες δάγκειου πυρετού και χολέρας, οι οποίες αναμένεται να αυξηθούν όσο αυξάνεται ο πληθυσμός. Οι τρεις χώρες που αναφέρθηκαν πριν, δηλαδή ο Νίγηρας, η Μπουρκίνα Φάσο και το Μάλι μαστίζονται επίσης από την δράση τζιχαντιστικών οργανώσεων η οποία προκαλεί ένοπλες συγκρούσεις, κοινωνικές αναταραχές, μετατοπίσεις πληθυσμών και εν γένει επιβαρύνει την ήδη υπάρχουσα ανθρωπιστική και επισιτιστική κρίση (Kitissou, 2020).

Ορισμός Ασφαλείας

Εάν και κάθε σχολή των Διεθνών Σχέσεων παρέχει και τον δικό της ορισμό της Ασφάλειας, η παρούσα εργασία θα ακολουθήσει την προσέγγιση του πολιτικού ρεαλισμού.⁶ Σύμφωνα με τις περισσότερες ρεαλιστικές θεωρίες λοιπόν, κύριοι δρώντες στο Διεθνές Σύστημα θεωρούνται τα κράτη. Τα κράτη συνυπάρχουν σε ένα άναρχο Διεθνές Σύστημα, δηλαδή σε ένα σύστημα στο οποίο δεν υπάρχει ένας υπερκείμενος δρών, εν είδη μιας παγκόσμιας κυβέρνησης, για να επιβάλει την τάξη και να τα προστατέψει σε περίπτωση που κάποιο τρίτο κράτος τους επιτεθεί. Επακόλουθα τα κράτη «αισθάνονται» ανασφαλή. Εάν θέλουν να επιβιώσουν πρέπει να θέσουν τα ίδια την επιβίωσή τους ως πρώτη προτεραιότητά τους και να μεριμνήσουν μόνο τους για την προστασία τους, όπως με στρατιωτικούς εξοπλισμούς, χρήση διπλωματίας, σύναψη συμμαχιών, οικονομικά μέσα κτλ. Το σύστημα που προκύπτει καλείται διαφορετικά και Σύστημα Αυτοβοήθειας (Walt, 2010).

Κατ' επέκταση, η Ασφάλεια σύμφωνα με τις ρεαλιστικές θεωρίες ισοδυναμεί με την διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών και την φυσική προστασία των κατοίκων του. Ένα κράτος θεωρείται ασφαλές εφόσον μπορεί πρώτα από όλα να αμυνθεί και να αποκρούσει μια στρατιωτική επιθετική ενέργεια εις βάρος του από έναν άλλο δρών, κρατικό ή σε κάποιες περιπτώσεις υπό-κρατικό. Επιπλέον, ένα κράτος θεωρείται ασφαλές εφόσον μπορεί να αποφύγει τον εξαναγκασμό από ένα τρίτο δρών είτε ως προς την τροποποίηση της συμπεριφοράς του είτε ως προς το να θυσιάσει της πυρηνικές πολιτικές του αξίες. Εν κατακλείδι λοιπόν για τις ρεαλιστικές θεωρίες η Ασφάλεια ορίζεται ως προστασία των κρατών και των κατοίκων τους εναντίον ένοπλης επίθεσης και εξαναγκασμού (Walt, 2010). Στις επόμενες ενότητες θα μελετηθεί πώς η δημογραφική τροχιά που ακολουθεί κάθε κράτος μπορεί να επηρεάσει την Ασφάλειά του.

Το κατά πόσο εύκολο ή δύσκολο είναι για ένα κράτος να εξασφαλίσει την Ασφάλειά του εξαρτάται από την Ισχύ του και το πώς συγκρίνεται αυτή με την Ισχύ των άλλων δρώντων. Ο ορισμός της Ισχύος τυγχάνει όπως και αυτός της Ασφάλειας ευρείας

⁶ Όπως ειπώθηκε και στην αρχή, ο πολιτικός ρεαλισμός δεν αποτελεί μόνο μία ενιαία θεωρία αλλά περιλαμβάνει στο εσωτερικό του ένα μεγάλο αριθμό διαφορετικών ρευμάτων. Η παρούσα εργασία αντλεί στοιχεία εκλεκτικά από όλο το φάσμα του πολιτικού ρεαλισμού.

ορισμών ανάλογα με την σχολή σκέψης. Σύμφωνα με την θεωρία του Επιθετικού Ρεαλισμού του Mearsheimer, όπως αυτή αποτυπώνεται στο κλασικό του έργο *The Tragedy of Great Power Politics* του 2001, η Ισχύς ενός κράτους είναι συνάρτηση κυρίως των υλικών συντελεστών που κατέχει κάθε κράτος και χωρίζεται σε δύο κατηγορίες, την στρατιωτική Ισχύ και την λανθάνουσα Ισχύ. Οι δύο αυτές κατηγορίες συμπληρώνουν και υποστηρίζουν η μία την άλλη, αλλά παραμένουν διακριτές μεταξύ τους, αφής στιγμής εκπορεύονται από διαφορετικούς συντελεστές. Ο Mearsheimer σημειώνει επίσης ότι δεν πρέπει να γίνεται σύγχυση μεταξύ της Ισχύος των κρατών και της ικανότητάς τους να επιτυγχάνουν τους πολιτικούς τους στόχους, αφού η πρώτη αποτελεί το μέσο και η δεύτερη το σκοπό των κρατών (Mearsheimer 2001).

Οι ρεαλιστικές θεωρίες θεωρούν ως σημαντικότερη από τις δύο την στρατιωτική Ισχύ, αφού αυτή δίνει πραγματικά την δυνατότητα στα κράτη να αποκρούσουν επιθετικές ενέργειες ή προσπάθειες εξαναγκασμού από τρίτα κράτη ή στον αντίποδα να επιβάλουν την θέλησή τους απέναντι σε άλλους. Συχνά μάλιστα το ρεύμα των επιθετικών ρεαλιστών, όταν περιγράφει τον ανταγωνισμό μεταξύ των κρατών και τις συνθήκες που αυτός δημιουργεί στο Διεθνές Σύστημα, δεν κάνει λόγο για ισορροπία Ισχύος γενικά (Balance of Power) αλλά συγκεκριμένα για ισορροπία στρατιωτικής Ισχύος (Balance of Military Power). Η στρατιωτική Ισχύς βασίζεται στο μέγεθος και την δύναμη του στρατού του κάθε κράτους, η οποία με την σειρά της βασίζεται μεταξύ άλλων στην ποιότητα της εκπαίδευσης, την ηγεσία και την τεχνολογία που απολαμβάνει. Από την άλλη, η λανθάνουσα Ισχύς αν και εξετάζεται χωριστά από τις ρεαλιστικές θεωρίες, μελετάται υπό το πρίσμα του πώς μπορεί να επηρεάσει τελικά την στρατιωτική Ισχύ κάθε κράτους. Αφορά μάλιστα όλους εκείνους τους κοινωνικό-οικονομικούς παράγοντες που συμβάλουν στην οικοδόμηση μιας στρατιωτικής μηχανής. Πρώτος παράγοντας είναι το μέγεθος της οικονομίας ενός κράτους, η οποία θα του επιτρέψει ή όχι να αναλάβει και μεγάλες στρατιωτικές δαπάνες. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται τα κόστη στρατολόγησης, εκπαίδευσης, εξοπλισμού, επιμελητείας/συντήρησης αλλά και εκσυγχρονισμού των ενόπλων δυνάμεών του αλλά και τα κόστη ανάληψης μιας στρατιωτικής επιχείρησης. Δεύτερος παράγοντας λανθάνουσας Ισχύος είναι το μέγεθος του πληθυσμού ενός κράτους, το οποίο καθορίζει την δυνατότητα επάνδρωσης των ενόπλων δυνάμεών του. Επιπλέον παράγοντες λανθάνουσας Ισχύος θεωρούνται η επιστημονική πρόοδος και οι

τεχνολογικές καινοτομίες, οι πλουτοπαραγωγικές πηγές και ο ορυκτός πλούτος, το πολιτικό σύστημα και η κοινωνική οργάνωση και γενικά οτιδήποτε άλλο μπορεί να συμβάλει στην ενδυνάμωση της στρατιωτικής Ισχύος σε σχέση με αντίπαλα κράτη. Επακόλουθα τα κράτη δεν αρκεί μόνο να υπολογίζουν την στρατιωτική Ισχύ των ανταγωνιστών τους αλλά πρέπει να μελετούν και τους λανθάνοντες συντελεστές Ισχύος τους, οι οποίοι μπορούν να τους επιτρέψουν να αποκτήσουν μεγαλύτερη στρατιωτική Ισχύ (Mearsheimer 2001).⁷

Πέρα από την άμεση επίδραση του μεγέθους του πληθυσμού στην στρατιωτική Ισχύ των κρατών, αφής στιγμής επηρεάζει άμεσα την δυνατότητα επάνδρωσης των ενόπλων δυνάμεών του, υπάρχει και μια έμμεση επίδραση σύμφωνα με τον Mearsheimer. Αφορά την επίδραση που έχει το μέγεθος του πληθυσμού στην οικονομική κατάσταση ενός κράτους η οποία, όπως ειπώθηκε ανωτέρω, επίσης επηρεάζει το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεων που μπορεί να αντέξει οικονομικά ένα κράτος. Ο Mearsheimer θεωρεί ότι ένας μεγαλύτερος αριθμητικά πληθυσμός ενός κράτους ισοδυναμεί με ένα μεγαλύτερο αριθμητικά εργατικό δυναμικό αλλά και καταναλωτικό κοινό, κάτι που δημιουργεί ευνοϊκότερες προϋποθέσεις για την παραγωγή περισσότερου εισοδήματος και οικονομικής ανάπτυξης. Δεν παραλείπει εντούτοις να κάνει διάκριση μεταξύ του αριθμητικού μεγέθους του εργατικού δυναμικού ενός κράτους και της παραγωγικότητας αυτού του εργατικού δυναμικού. Το μέγεθος του εργατικού δυναμικού εξαρτάται από το μέγεθος του πληθυσμού, αλλά η παραγωγικότητα του εξαρτάται από διαφορετικούς παράγοντες, όπως η τεχνολογική πρόοδος κάθε κράτους και η ποιότητα του εργατικού δυναμικού. Η ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο του εργατικού δυναμικού επηρεάζουν χαρακτηριστικά την παραγωγικότητά του. Μεγαλύτερο εισόδημα για ένα κράτος σημαίνει ότι το τελευταίο μπορεί να αναλάβει περισσότερες στρατιωτικές δαπάνες. Ο Mearsheimer παρατηρεί μάλιστα ότι οι μεγάλες δυνάμεις έχουν ταυτόχρονα και μεγάλους πληθυσμούς (Mearsheimer 2001). Χαρακτηριστικά αναφέρεται η Κίνα η οποία σήμερα έχει έναν πληθυσμό 1.444.216.107 και οι ΗΠΑ με πληθυσμό 332.915.073 (World Population Review, 2021). Εφιστά εντούτοις την προσοχή στο γεγονός ότι το

⁷ Αν και οι υλικοί συντελεστές Ισχύος τυγχάνουν καθοριστικής σημασίας για να προβλέψουν την θέση που θα καταλάβει ένα κράτος στο Διεθνές Σύστημα ή το αποτέλεσμα μιας πολεμικής αναμέτρησης, η ανάλυση δεν πρέπει να παραβλέψει την μελέτη και άυλων συντελεστών, όπως η στρατηγική, οι πληροφορίες, ο καιρός, ασθένειες κτλ. (Mearsheimer 2001, σελ 61-68).

μέγεθος του πληθυσμού είναι αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη για την επίτευξη και μεγάλων οικονομικών δυνατοτήτων, αφού μόνο ένας μεγάλος αριθμητικά πληθυσμός δεν είναι η μοναδική προϋπόθεση για την οικονομική ευρωστία ενός κράτους. Χαρακτηριστικά αναφέρει τις περιπτώσεις της Κίνας και της Ινδίας συγκριτικά με τις ΗΠΑ και την Σοβιετική Ένωση κατά την περίοδο του Ψυχρού πολέμου. Παρότι η Κίνα και η Ινδία προσέγγιζαν αθροιστικά τα δύο δισεκατομμύρια κατοίκους καμία από τις δύο δεν ανεδείχθη σε μεγάλη υπερδύναμη κατά την διάρκεια του Ψυχρού πολέμου καθώς οι οικονομίες τους ήταν λιγότερο ανεπτυγμένες και παγιδευμένες στον πρωτογενή τομέα. Αντίθετα οι ΗΠΑ και η Σοβιετική Ένωση, βασιζόμενες σε τεχνολογικά εξελιγμένες οικονομίες η ανάπτυξη των οποίων βασιζόταν στον δευτερογενή τομέα και την εκβιομηχάνιση πέτυχαν καθεστώς μεγάλης δύναμης. Οι οικονομίες των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης όχι μόνο παρήγαγαν πλούτο ο οποίος μπορούσε να επενδυθεί στις ένοπλες δυνάμεις αλλά ταυτόχρονα παρήγαγαν μέσω των βιομηχανιών τους μαζικά οπλικά συστήματα αλλά και τεχνολογικές καινοτομίες οι οποίες μπορούσαν να ενσωματωθούν στα νεώτερα οπλικά συστήματα. Με αυτούς τους τρόπους κατάφεραν να αυξήσουν την στρατιωτική τους Ισχύ συγκριτικά με τους ανταγωνιστές τους (Mearsheimer 2001).

Κλείνοντας αυτή την ενότητα θα γίνει και μία αναφορά στους τομείς της πολιτικής και της κοινωνίας αλλά και στην εσωτερική Ασφάλεια των κρατών. Σύμφωνα με τον Mearsheimer ανάμεσα στους λανθάνοντες συντελεστές Ισχύος ενός κράτους πρέπει να περιλαμβάνονται και ο πολιτικός και ο κοινωνικός του τομέας, καθώς μπορούν να επηρεάσουν άμεσα την ικανότητα ενός κράτους να διαθέτει Ένοπλες Δυνάμεις αλλά και να επιδιώκει τους πολιτικούς του σκοπούς (Mearsheimer 2001). Ακόμα, μετά την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου του 2001, ήρθε στο προσκήνιο το ζήτημα της εσωτερικής Ασφάλειας των κρατών, δηλαδή της προστασία των κατοίκων από τρομοκρατικές ή εγκληματικές δράσεις και το πόσο αυτό το ζήτημα πρέπει να μελετηθεί από την κοινότητα των Διεθνολόγων και των μελετητών των Στρατηγικών Σπουδών. Το πρόβλημα έγκειται στο γεγονός ότι μέχρι τότε, στον κλάδο κυριαρχούσε ένας σαφής διαχωρισμός μεταξύ α) της εξωτερικής Ασφάλειας του κράτους την οποία αναλάμβαναν οι ένοπλες δυνάμεις και αφορούσε την προστασία της χώρας από επίθεση ενός τρίτου κράτους και β) της εσωτερικής Ασφάλειας ενός κράτους που ταυτιζόταν με την

καταπολέμηση του εγκλήματος και της τρομοκρατίας από την αστυνομία και την χωροφυλακή. Το πρόβλημα γίνεται ακόμα πιο περίπλοκο αν συνυπολογιστεί και το γεγονός των διεθνών τρομοκρατικών και εγκληματικών δικτύων τα οποία πλήττουν αρκετά κράτη (Bigo, 2007). Ο Walt, ένας από τους νεώτερους εκπροσώπους της ρεαλιστικής σχολής δεν είναι πάντα θετικά διακείμενος στην επέκταση του ορισμού της Ασφάλειας ώστε να περιλαμβάνει περισσότερες απειλές, εντούτοις στον ορισμό του περιλαμβάνει και τις απειλές που μπορεί να προέρχονται ενίοτε και από υπο-κρατικούς δρώντες αλλά και την φυσική ασφάλεια των κατοίκων ενός κράτους (Walt, 2010), η οποία αν μη τι άλλο κινδυνεύει από πράξεις εσωτερικής βίας, είτε προέρχονται από τρομοκρατικές οργανώσεις, είτε εγκληματικές είτε εσωτερικές συρράξεις. Επιπλέον, η προσήλωση ενός κράτους στην διασφάλιση της Εσωτερικής του Ασφάλειας αν δεν απομακρύνει πόρους από τις Ένοπλες Δυνάμεις (πχ περισσότερες προσλήψεις νέων στην Αστυνομία αντί στον Στρατό ή περισσότερες δαπάνες για Αστυνόμευση αντί για Άμυνα), συχνά δρα συμπληρωματικά με αυτές, καλύπτοντας τα κενά που δεν μπορούν λόγω συνθηκών να καλύψουν οι ίδιες (πχ επιτήρηση και έλεγχος συνόρων). Ως εκ τούτου αποφασίστηκε η παρούσα εργασία να συμπεριλάβει και το κατά πόσο η Δημογραφική Μετάβαση μπορεί να επηρεάσει τον πολιτικό-κοινωνικό ιστό ενός κράτους αλλά και να εγείρει ζητήματα Εσωτερικής Ασφαλείας.

Πεδία Ασφαλείας

Στρατιωτικό πεδίο

Ενεργός Στρατός

Ο πληθυσμός ενός κράτους επηρεάζει καθοριστικά την στρατιωτική του Ισχύ. Από την δεκαετία του 1940 μέχρι και τις αρχές τις δεκαετίας του 1970, οι περισσότεροι αναλυτές ενδιαφερόντουσαν μόνο για το μέγεθος και την πυκνότητα του πληθυσμού και πως αυτός επηρεάζει την Ισχύ κάθε κράτους. Από τους πρώτους ρεαλιστές που συμπεριέλαβαν τον πληθυσμό ως παράγοντα που επηρεάζει την Ισχύ ενός έθνους στις αναλύσεις ήταν ο Hans Morgenthau στο βιβλίο του *Politics Among Nations* το 1948. Ο Morgenthau περιγράφει συνολικά 8 παράγοντες που επηρεάζουν την Ισχύ ενός κράτους, την α) γεωγραφία, β) τους φυσικούς πόρους, γ) την βιομηχανική παραγωγή, δ) την στρατιωτική ετοιμότητα, ε) τον πληθυσμό, ς) τον χαρακτήρα του έθνους, ζ) το ηθικό του έθνους και τέλος η) την ποιότητα της διπλωματίας του. Εντούτοις δεν επικεντρώνεται ιδιαίτερα στο πώς το μέγεθος ή η ηλικιακή σύσταση του πληθυσμού επηρεάζουν τους άλλους συντελεστές Ισχύος του έθνους, όπως η ανακατανομή των οικονομικών του πόρων και πως αυτή η αλληλεπίδραση μπορεί να επηρεάσει την ικανότητα ενός κράτους να ασκήσει την Ισχύ του. Παρατηρεί εντούτοις ότι το σημαντικότερο κομμάτι του πληθυσμού είναι οι ηλικιακές ομάδες από 20 έως 40 ετών, αυτές δηλαδή που αποτελούν την ραχοκοκαλιά τόσο των ενόπλων δυνάμεων όσο και του παραγωγικού ιστού (Morgenthau, 1948, σελ 91-94). Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκαν και οι περισσότεροι επίγονοί του (Nichiporuk, 2000). Ένας από τους νεώτερους θιασώτες της ρεαλιστικής σχολής που έφερε ξανά στο προσκήνιο την επίδραση του πληθυσμού στην στρατιωτική Ισχύ των κρατών ήταν ο John Mearsheimer στο κλασσικό του έργο *The Tragedy of Great Power Politics* του 2001. Η ανάλυσή του Mearsheimer περιορίζεται και αυτή στο γεγονός ότι μελετάει μόνο το μέγεθος του πληθυσμού κάθε κράτους και όχι την σύστασή του. Η κυριότερη άμεση συνεισφορά του μεγέθους του πληθυσμού στην στρατιωτική Ισχύ κατά τον ίδιο, αφορά το μέγεθος των στρατιωτικών δυνάμεων που μπορεί να παρατάξει κάθε κράτος. Όσο μεγαλύτερο πληθυσμό διαθέτει μία χώρα τόσο μεγαλύτερο αριθμό οπλιτών μπορεί να στρατολογήσει. Μάλιστα παρατηρεί ότι οι μεγάλες δυνάμεις κάθε εποχής, οι οποίες τείνουν να παρατάσσουν και μεγάλους αριθμητικά στρατούς, έχουν ταυτόχρονα και μεγάλο πληθυσμό (Mearsheimer 2001). Χαρακτηριστικά αναφέρεται η Κίνα η οποία

έχοντας σήμερα έναν πληθυσμό 1.444.216.107 παρατάσσει ενεργό στρατό 2.185.000 (0,15% του πληθυσμού της), οι ΗΠΑ με πληθυσμό 332.915.073 και ενεργό στρατό 1.388.100 (0,42% του πληθυσμού της) και η Ρωσσία με πληθυσμό 145.912.025 και ενεργό στρατό 1.014.000 (0,7% του πληθυσμού της) (World Population Review, 2021). Στην ανάλυσή του ο Mearsheimer δεν λαμβάνει υπόψη του ούτε αυτός την ηλικιακή σύσταση του πληθυσμού, δηλαδή δεν μελετάει τι επίδραση θα έχει στην στρατιωτική Ισχύ ενός κράτους το αν η πλειοψηφία του πληθυσμού αποτελείται από ηλικιωμένα ή από νεαρά άτομα. Αυτό το κενό στην βιβλιογραφία, θα γίνει προσπάθεια να καλυφθεί παρακάτω.

Χώρες με γερασμένα άτομα

Χώρες με πληθυσμό που γερνάει βρίσκονται αντιμέτωπες με το πρόβλημα της συρρίκνωσης του πληθυσμού των νεώτερων ηλικιακών ομάδων τους. Η ηλικιακή ομάδα που αφορά άμεσα την παρούσα εργασία είναι η ομάδα 18-27 η οποία αποτελεί και την κύρια μάζα που στελεχώνει τις ένοπλες δυνάμεις κάθε κράτους, κυρίως λόγω της φύσης και των κακουχιών του στρατιωτικού επαγγέλματος. Οι χώρες που γερνούν αντιμετωπίζουν συρρίκνωση αυτής της ηλικιακής ομάδας και ως εκ τούτου αυτές οι χώρες αντιμετωπίζουν πρόβλημα στρατολόγησης. Ως εκ τούτου το μέγεθος αυτής της ηλικιακής ομάδας έχει μεγαλύτερη επίδραση στο μέγεθος των ενόπλων δυνάμεων από ότι το μέγεθος ολόκληρου του πληθυσμού.

Από την εποχή της Γαλλικής επανάστασης και εντεύθεν, οι στρατοί των περισσότερων κρατών στελεχώνονταν από τους ίδιους τους πολίτες του κράτους μέσω ενός συστήματος υποχρεωτικής στράτευσης (πχ κληρωτοί). Ο κανόνας ήταν ότι τα κράτη επέβαλαν υποχρεωτική στρατολόγηση οριζόντια σε όλο τον ενήλικο ανδρικό πληθυσμό άμα τη ενηλικίωσή του. Από αυτούς επιλέγονταν μόνο όσοι κρίνονταν κατάλληλοι για την εκτέλεση της στρατιωτικής τους θητείας, δηλαδή κυρίως όσοι είχαν σωματική και ψυχική ικανότητα να αναλάβουν ένοπλη υπηρεσία και η θητεία τους είχε διάρκεια από μερικούς μήνες μέχρι μερικά χρόνια, ανάλογα με τις ανάγκες και τους κινδύνους που είχε να αντιμετωπίσει κάθε κράτος. Κατά το χρονικό διάστημα της στρατιωτικής τους θητείας, οι νέοι σιτίζονταν αποκλειστικά με έξοδα του κράτους ενώ ταυτόχρονα απομακρύνονταν από την αγορά εργασίας. Μετά την αποστράτευσή τους, οι νέοι επέστρεφαν στην κανονική τους ζωή αλλά θεωρούνταν ενταγμένοι στην εφεδρεία του

κράτους, οπότε σε περίπτωση κινδύνου μπορούσαν να κληθούν ξανά υπό τα όπλα. Οι ΗΠΑ από το 1973 και οι περισσότερες Ευρωπαϊκές χώρες μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου έχουν καταργήσει την υποχρεωτική στράτευση και επανδρώνουν τους στρατούς τους πλέον με επαγγελματίες οι οποίοι επιλέγουν οικιοθελώς να εργαστούν μόνιμα ή για ορισμένο χρονικό διάστημα στις Ένοπλες Δυνάμεις της χώρας τους. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι υπάρχει μεγάλη συζήτηση αναφορικά με την σύγκριση της αποτελεσματικότητας της κάθε μεθόδου στρατολόγησης και το ποια από τις δύο επιβαρύνει περισσότερο την οικονομία κάθε κράτους και ποια προκαλεί μεγαλύτερο κοινωνικό κόστος, εντούτοις η παρούσα εργασία δεν θα ασχοληθεί με κανένα από τα δύο, καθώς ξεφεύγουν από την θεματική της, η οποία εν προκειμένω μελετά την επίδραση της ηλικιακής σύστασης του πληθυσμού στην στρατολογική ικανότητα των κρατών.

Αναφορικά με την τελευταία, χαρακτηριστική είναι η εργασία των Hall και Tarabar του 2016. Οι δύο ερευνητές αξιοποιώντας στοιχεία που δημοσιεύτηκαν το 2013 από τον Παγκόσμιο Δείκτη Οικονομικής Ελευθερίας (Economic Freedom of the World ή EFW index) του ινστιτούτου Fraser, τα οποία μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν και στρατολογικά στοιχεία από 70 χώρες για το χρονικό διάστημα από το 1970 μέχρι το 2010, πραγματοποίησαν στατιστική επεξεργασία για να ανακαλύψουν την σχέση της ηλικιακής σύστασης του πληθυσμού με την στρατολογική του ικανότητα. Η ανάλυσή τους έδειξε ότι ανεξάρτητα από άλλες μεταβλητές, όσο αυξάνεται σε ένα κράτος το ποσοστό των ατόμων άνω των 65 ετών, το κράτος αυτό μειώνει ή εξαλείφει εντελώς την υποχρεωτική στράτευση και βασίζεται περισσότερο στο μοντέλο του επαγγελματικού στρατού (All Volunteer Force ή AVF) (Hall and Tarabar, 2016). Αν και δεν αναλύεται στην προαναφερθείσα εργασία, η γήρανση ενός πληθυσμού και η συρρίκνωση της ηλικιακής ομάδας 18-27 δεν επηρεάζει αρνητικά μόνο τον αριθμό των υποχρεωτικά στρατευσίμων αλλά μπορεί να επηρεάσει αρνητικά και το επαγγελματικό μοντέλο, αφήνοντας στιγμής η δεξαμενή των εθελοντών που θα επιθυμούσαν να απασχοληθούν επαγγελματικά στις ένοπλες δυνάμεις παραμένει η ίδια. Ως εκ τούτου, οι τελευταίες πρέπει να ανταγωνιστούν με τους μισθούς και τις συνθήκες εργασίας του ιδιωτικού τομέα για την προσέλκυση (recruitment) αλλά και διατήρηση (retention) του αντίστοιχου προσωπικού για να συμπληρώσουν την επιχειρησιακή οροφή τους. Μελέτες σε χώρες

που ακολουθούν το μοντέλο του επαγγελματικού στρατού, έχουν δείξει ότι τα νεότερα άτομα που επιλέγουν να εργαστούν στις Ένοπλες Δυνάμεις, επιλέγουν να το κάνουν αυτό σε πολύ μικρή ηλικία και μόνο για λίγα έτη, καθώς δεν βλέπουν την θητεία στις Ένοπλες Δυνάμεις ως κάτι μακροχρόνιο αλλά μόνο ως κάτι προσωρινό και ως το πρώτο σκαλοπάτι για μια άλλη επαγγελματική σταδιοδρομία (ενδεικτικά Österberg et al, 2020).

Σε κάθε περίπτωση τα κράτη που αντιμετωπίζουν έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού για να επανδρώσουν τις ένοπλες δυνάμεις τους έχουν στην διάθεσή τους και άλλες εναλλακτικές λύσεις πέραν του να αλλάξουν το μοντέλο στρατολόγησής τους από υποχρεωτικό σε εθελοντικό. Μία πρώτη λύση για την αναπλήρωση του ελλείποντος στρατιωτικού προσωπικού θα ήταν η στρατολόγηση μεταναστών στις εθνικές Ένοπλες Δυνάμεις με κίνητρο την παροχή προνομίων μέχρι και την επιτάχυνση της διαδικασίας πολιτογράφησης. Το μοντέλο φαίνεται να έχει αρκετή επιτυχία στις ΗΠΑ σύμφωνα με δεδομένα από μετανάστες που υπηρέτησαν στον αμερικανικό στρατό (US Army) από το 2002 μέχρι το 2009. Εντούτοις είναι δύσκολο να εξαχθούν τα αίτια της επιτυχίας του και ως εκ τούτου να προταθεί για καθολική εφαρμογή σε περισσότερες χώρες. Μία αιτία είναι η εδώ και δεκαετίες ομογενοποιητική δράση του αμερικανικού στρατού και η μεγάλη εμπειρία του στην ενσωμάτωση πολιτών τρίτων χωρών, ενώ μια άλλη πιθανή αιτία είναι ότι οι μετανάστες που επιλέγουν να υπηρετήσουν, ανήκουν στην αφρόκρεμα των μεταναστών που έχουν επιλέξει συνειδητά τις ΗΠΑ ως προορισμό και δεν είναι ενδεικτικό για την ποιότητα όλων των μεταναστών (Strader et al, 2020). Επίσης αν και το μοντέλο αυτό φαίνεται να ταιριάζει στον πολυπολιτισμικό πρότυπο της αμερικανικής κοινωνίας παραμένει ζήτημα το αν θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε μονοεθνικές και μονοπολιτιστικές κοινωνίες και γεννά ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσον οι μετανάστες μπορούν να επιδείξουν αφοσίωση και να θέσουν την ζωή τους σε κίνδυνο για μια τρίτη χώρα. Ακόμα αρκετές χώρες επιφυλάσσουν την δυνατότητα στρατιωτικής θητείας μόνο σε πολίτες τους. Επειδή η ανάλυση της εφαρμογής αυτού του μοντέλου σε χώρες που ακολουθούν το μοντέλο του έθνους κράτους ξεφεύγει από τους σκοπούς της παρούσης εργασίας, δεν θα γίνει μεγαλύτερη ανάλυση.

Μία άλλη λύση για την αναπλήρωση του ελλείποντος στρατιωτικού προσωπικού θα ήταν η χρήση μισθοφορικών δυνάμεων. Η εμπλοκή των ΗΠΑ στον πόλεμο της Τρομοκρατίας αλλά και ο μεγάλος αριθμός αποτυχημένων κρατών (failed states) στην

Αφρική έχουν δημιουργήσει τις τελευταίες δεκαετίες ένα ευνοϊκό κλίμα για να ανθήσουν ιδιωτικές στρατιωτικές εταιρείες και εταιρείες Ασφαλείας (Private Military Companies ή PMCs και Private Military and Security Companies ή PMSCs). Οι τελευταίες προσφέρουν πολλές λύσεις στους πελάτες τους, από την επιμελητειακή υποστήριξη και εκπαίδευση των κρατικών δυνάμεων μέχρι και την ανάληψη πλήρους στρατιωτικής δράσης σε περιπτώσεις που μια κυβέρνηση δεν θέλει ή δεν μπορεί να αναλάβει. Εντούτοις το ζήτημα της αποτελεσματικότητας τους έχει απασχολήσει αρκετά την βιβλιογραφία, με άλλους συγγραφείς να εξαίρουν την συνεισφορά τους ενώ άλλους να υποβαθμίζουν την σημασία τους. Επίσης εγείρονται και αρκετά ηθικά ζητήματα από την χρήση τους (Kidwell, 2005, Leander, 2005, Joachim & Schneiker 2012 και Petersohn, 2015). Ακόμα παραμένει ζήτημα του αν η χρήση τους συμβάλει όντως στην διατήρηση της σταθερότητας και της ειρήνης, καθώς υπάρχουν μελέτες που τονίζουν τον αποσταθεροποιητικό τους ρόλο, υποστηρίζοντας ότι συμβάλλουν στην διαιώνιση συγκρούσεων. Τέλος παραμένει ζήτημα το κατά πόσο η χρήση μισθοφορικών εταιρειών είναι η βέλτιστη οικονομική επιλογή για τα κράτη σε αντίθεση με την συντήρηση εθνικών Ενόπλων Δυνάμεων (Leander, 2005). Επειδή η ανάλυση του μισθοφορικού φαινομένου είναι επίσης τεράστια και ξεφεύγει από τους σκοπούς της παρούσης εργασίας, δεν θα γίνει μεγαλύτερη ανάλυση.

Την σημερινή εποχή εντούτοις μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και την υιοθέτηση του μοντέλου της Επανάστασης στις Στρατιωτικές Υποθέσεις (Revolution in Military Affairs ή RMA) από τις ΗΠΑ, εγείρεται ακόμα ένα ζήτημα του κατά πόσο το αριθμητικό μέγεθος ενός στρατού είναι ικανός δείκτης για να προσδιορίσει την πραγματική του στρατιωτική Ισχύ και κατά πόσο η τεχνολογική πρόοδος μπορεί να υποκαταστήσει τις ελλείψεις σε ανθρώπινο δυναμικό. Οι επιχειρήσεις των ΗΠΑ και των συμμάχων τους στα Βαλκάνια, το Ιράκ και το Αφγανιστάν κατέδειξαν ότι ένας στρατός ο οποίος χρησιμοποιεί περιορισμένο αριθμό μάχιμων στρατιωτών, οι οποίοι όμως βασίζονται σε τεχνολογίες αιχμής και οπλικά και πληροφοριακά συστήματα που δεν διαθέτουν οι αντίπαλοί του, μπορεί να νικήσει αριθμητικά υπέρτερες δυνάμεις (Cohen, 2018⁸). Αυτό το μοντέλο θα μπορούσε επίσης να είναι λύση για τους συρρικνόμενους στρατούς των ανεπτυγμένων κρατών, οι οποίοι θα βασίζονται με αυτό τον τρόπο στην

⁸ Ενδεικτικά βλέπε και Γρίβας, 2008

ποιότητα και όχι στην ποσότητα. Αυτό το συμπέρασμα έχει εκ κατασκευής περιορισμένο εύρος όμως, αφής στιγμής οι ΗΠΑ δεν πολέμησαν σε κανένα από τους προαναφερθέντες πολέμους κάποιον ισάξια ή σχεδόν ισάξια (peer ή near peer) τεχνολογικά αντίπαλο ώστε να φανεί όντως η αξία της αριθμητικής υπεροχής. Επιπλέον δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής ότι στις ανωτέρω πολεμικές επιχειρήσεις οι ΗΠΑ παρότι χρησιμοποίησαν σχετικά μικρό αριθμό μάχιμων ανδρών, όπως Στελέχη Ειδικών Επιχειρήσεων ή πιλότους αεροσκαφών, είχαν την πολυτέλεια αφενός μεν της υποστήριξης ενός μεγάλου αριθμού προσωπικού επιφορτισμένου με καθήκοντα επιμελητείας και πληροφόρησης του μάχιμου προσωπικού και αφετέρου είχαν την δυνατότητα να εναλλάσσουν σε τακτά χρονικά διαστήματα το μάχιμο προσωπικό τους που υπηρετούσε σε ένοπλες ζώνες ώστε να αντικαθίσταται από φρέσκο μάχιμο προσωπικό, ελαχιστοποιώντας έτσι την κόπωση μάχης και το Μετατραυματικό στρες. Στον αντίποδα, οι σύμμαχοί τους δεν είχαν αυτή την πολυτέλεια και εξέθεταν τους στρατιώτες τους σε δυσμενέστερο επιχειρησιακό τέμπο (operational tempo) και μεγαλύτερης διάρκειας αποστολές (deployments) (Kline et al 2010 και Rona et al 2007). Οι τελευταίες δυνατότητες δεν θα ήταν εφικτές για τις ΗΠΑ, αν οι τελευταίες δεν είχαν συνολικά μεγάλο αριθμητικά προσωπικό σε μάχιμες και μη μάχιμες θέσεις. Ακόμα παραμένουν ως ζητήματα το μεγάλο κόστος τεχνολογικής ανάπτυξης και απόκτησης των εν λόγω τεχνολογιών (ενδεικτικά βλέπε και Howard, 1976) αλλά και η δυσκολία εύρεσης και απασχόλησης του αντίστοιχου εξειδικευμένου επιστημονικού δυναμικού που απαιτείται για την ανάπτυξή τους, τα οποία δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να αναληφθούν από μια μικρή οικονομία με γερασμένο ανθρώπινο δυναμικό και χαμηλή παραγωγικότητα, όπως αρκετές χώρες σύμμαχοι των ΗΠΑ.

Χώρες με νεαρά άτομα

Κλείνοντας αυτήν την ενότητα και αναφορικά με τις χώρες με αυξανόμενο νεανικό πληθυσμό, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι υπάρχουν εμπειρικά δεδομένα τα οποία καταδεικνύουν ότι η αύξηση του ποσοστού των νεαρών ατόμων στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες συνεπάγεται με την σειρά της και αύξηση του αριθμού των στελεχών των Ενόπλων Δυνάμεών τους. Χαρακτηριστική είναι η εργασία του Hendershot, ο οποίος χρησιμοποίησε δημογραφικά και οικονομικά στοιχεία από 83 αναπτυσσόμενα και λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη, προσπαθώντας να εντοπίσει την σχέση τους. Ο συγγραφέας εντόπισε ότι όντως υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική σχέση

μεταξύ του μεγέθους του πληθυσμού και του μεγέθους των Ενόπλων Δυνάμεων των αναπτυσσόμενων χωρών. Εντούτοις όταν χώρισε τις χώρες ανάλογα με την γεωγραφική περιφέρεια που προέρχονται, δηλαδή Λατινική Αμερική, Αφρική και Ασία, εντόπισε ότι η θετική αυτή σχέση ήταν μεγαλύτερη στην Αφρική, λίγο μικρότερη στην Ασία και πολύ λιγότερη στην Λατινική Αμερική, υποδηλώνοντας ότι υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος των Ενόπλων Δυνάμεων πέρα από το μέγεθος του πληθυσμού, ανάλογα με την γεωγραφική περιφέρεια (Hendershot, 1973). Ακόμα είναι πού σημαντικό να τονιστεί όμως, ότι το μέγεθος των Ενόπλων Δυνάμεων αυτών των χωρών δεν είναι σε καμία περίπτωση αντιπροσωπευτικό της ικανότητάς τους να παρέχουν Ασφάλεια. Η αποτυχία των κρατικών θεσμών σε αυτά τα κράτη πλήττει σοβαρά και την αποτελεσματικότητα των Ενόπλων Δυνάμεών τους, ανεξαρτήτως του μεγέθους τους. Για παράδειγμα οι στρατοί των Αφρικανικών κρατών αδυνατούν να αντιμετωπίσουν την ισλαμική τρομοκρατία σήμερα και επακόλουθα επαφίενται στην ξένη βοήθεια και στην αποστολή στρατευμάτων από τον ΟΗΕ, τις ΗΠΑ και τις Ευρωπαϊκές χώρες (Himmrich, 2018 και Kitissou, 2020) ή ακόμα και στην συνδρομή μισθοφορικών εταιρειών (Leander, 2005). Αντίστοιχη αποτυχία σημειώνεται και στην Λατινική Αμερική, με την αποτυχία αντιμετώπισης της εγκληματικότητας και των Οργανώσεων Διακίνησης Ναρκωτικών (Drug Trafficking Organizations ή DTOs, σημ. τα «καρτέλ» ναρκωτικών). Η πρακτική των χωρών της Λατινικής Αμερικής να χρησιμοποιούν όλο και περισσότερο τις Ένοπλες Δυνάμεις τους στο εσωτερικό αντί της αστυνομίας δεν φαίνεται να αποδίδει. Για παράδειγμα στο Μεξικό, στις επαρχίες όπου χρησιμοποιήθηκε ο στρατός σημειώθηκαν αυξήσεις στις δολοφονίες και τις απαγωγές, ενώ οι πολίτες τους φαίνεται να προτιμούσαν να πληρώνουν «ασφάλεια» στους διακινητές ναρκωτικών παρά τους νόμιμους φόρους τους στο κράτος (Flores-Macias, 2018).

Τέλος είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η αύξηση του μεγέθους των Ενόπλων Δυνάμεων αυτών των χωρών ανάλογα με το μέγεθος του πληθυσμού τους, δεν συνεπάγεται ταυτόχρονα και αύξηση της επιθετικής συμπεριφοράς τους απέναντι σε γειτονικά κράτη. Αυτή η παρατήρηση υποστηρίζεται επίσης από εμπειρικά δεδομένα. Χαρακτηριστική είναι η εργασία του Henrik Urdal το 2005, ο οποίος για να μελετήσει αυτή την σχέση, χρησιμοποίησε στοιχεία 192 μοναδικών ενόπλων συγκρούσεων και

άλλων 42 συγκρούσεων που έλαβαν χώρα ταυτόχρονα και με άλλη σύγκρουση, από το Ερευνητικό Ινστιτούτο Ειρήνης του Όσλο - Ουψάλλα (Peace Research Institute Oslo - Upsalla ή PRIO–Uppsala)⁹ για την περίοδο 1950-2000. Ο συγγραφέας δεν κατάφερε να εντοπίσει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της αύξησης του πληθυσμού και της πρόκλησης εξωτερικών ενόπλων συγκρούσεων. Από την άλλη, εντοπίστηκε μια χαλαρή θετική σχέση με το ξέσπασμα ένοπλης σύγκρουσης, όταν η αύξηση του πληθυσμού συνδυάστηκε με περιορισμένη έκταση καλλιεργήσιμης γης, ωστόσο αυτή η συσχέτιση αφορούσε μόνο μη κρατικούς δρώντες (Urdal, 2005). Στον αντίποδα, στατιστικά σημαντική σχέση φαίνεται ότι υπάρχει μεταξύ της αύξησης του πληθυσμού ενός κράτους και εσωτερικών αναταραχών (Urdal, 2004 και 2006), αλλά αυτό είναι κάτι που θα αναλυθεί περισσότερο στην ενότητα του Εσωτερικού Πεδίου παρακάτω.

Εφεδρεία

Αύξηση του μεγέθους των μεγαλύτερων ηλικιακών ομάδων, συνεπάγεται επίσης και αύξηση του αριθμού των μεγαλύτερης ηλικίας εφέδρων που μπορεί να κινητοποιήσει ένα κράτος. Όσο αυξάνεται η ηλικία μειώνεται η φυσική κατάσταση των ατόμων και επακόλουθα μειώνεται και η μαχητική τους ικανότητα. Επιπλέον συσσωρεύονται φυσιολογικά και ένα σωρό από χρόνιες παθήσεις μεταξύ των οποίων μυοσκελετικά προβλήματα όπως αρθρίτιδα, καρδιαγγειακές νόσοι και υπέρταση, διαβήτης, ψυχολογικά προβλήματα και απώλεια ακοής τα οποία μειώνουν έτι περισσότερο την μαχητική ικανότητα. Επιπλέον στην πολύ πιθανή περίπτωση που τα άτομα αυτά εκδηλώσουν συμπτώματα της ασθένειάς τους ή τραυματιστούν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους ενώ έχουν κληθεί σε ενεργό υπηρεσία θα επιβαρύνουν χωρίς λόγο το στρατιωτικό σύστημα υγειονομικής περίθαλψης. Τα ανωτέρω προβλήματα δεν είναι θεωρητικά αλλά αντιμετωπίστηκαν στο πεδίο από τον Αμερικανικό στρατό κατά την διάρκεια του «Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας», όταν κάλεσε στην ενεργό υπηρεσία περίπου 60.000 εφέδρους τους Στρατού για να συμμετάσχουν στις Επιχειρήσεις Διαρκής Ελευθερία (Operation Enduring Freedom ή OEF) στο Αφγανιστάν και Ευγενής Αετός στην

⁹ Το Ινστιτούτο ορίζει ως ένοπλη σύγκρουση αυτή που έχει τουλάχιστον 25 θανάτους που οφείλονται σε μάχη κατά έτος, μεταξύ δύο δρώντων εκ των οποίων ο ένας είναι τουλάχιστον κυβέρνηση ή κράτος που χρησιμοποιεί τις ένοπλες δυνάμεις του και το διακύβευμα είναι η διακυβέρνηση ή η κατοχή εδάφους.

ενδοχώρα (Operation Noble Eagle ή ONE) το 2001 αλλά και στην Ιρακινή Ελευθερία (Operation Iraqi Freedom ή OIF) στο Ιράκ το 2003. Από τα δεδομένα που συλλέχτηκαν από αυτήν την κινητοποίηση, ο μέσος όρος ηλικίας των εφέδρων που ζήτησαν να λάβουν απαλλακτικό από την στρατολόγηση ήταν τα 43 έτη. Ακόμα το 2,7% του συνόλου που κλήθηκε να επιστρέψει στην ενεργό δράση κρίθηκε από τις υγειονομικές επιτροπές ακατάλληλο πλέον για να αναλάβει ενεργό υπηρεσία λόγω των παθήσεων που αναφέρθηκαν ανωτέρω και απαλλάχτηκε. Τέλος, δεδομένα από προηγούμενες κινητοποιήσεις υποδηλώνουν ότι τουλάχιστον το 10% των εφέδρων που κλήθηκε στην ενεργό υπηρεσία είχε ηλικία μεγαλύτερη των 40 ετών (Silverman et al, 2005).

Ως εκ τούτου συνάγεται ότι ο πραγματικός αριθμός μαχητικά ικανών εφέδρων που μπορεί να καλέσει σε ενεργό υπηρεσία ένα κράτος τείνει να μειώνεται με την αύξηση της ηλικίας τους. Αυτός είναι ένας περιορισμός που πρέπει να συνυπολογίσουν χώρες οι οποίες σε καιρό πολέμου έχουν σχεδιάσει να στηριχτούν στην κινητοποίηση της Εφεδρείας τους και ταυτόχρονα αντιμετωπίζουν γήρανση του πληθυσμού τους και επακόλουθα και γήρανση της Εφεδρείας τους.

Ύψος Στρατιωτικών Δαπανών

Η γήρανση του πληθυσμού επηρεάζει και το ύψος των στρατιωτικών δαπανών που αναλαμβάνει ένα κράτος. Το μέγεθος των στρατιωτικών δαπανών ενός κράτους εξαρτάται κανονικά από ένα μεγάλο αριθμό παραγόντων, τόσο εξωτερικούς όσο και εγχώριους. Μερικοί από τους εξωτερικούς παράγοντες συμπεριλαμβάνουν τις παραστάσεις απειλής που αντιλαμβάνεται ένα κράτος όπως το ύψος των στρατιωτικών δαπανών των ανταγωνιστικών ή των μελλοντικά ανταγωνιστικών του κρατών, τις περιφερειακές αντιπαλότητες που εμπλέκεται και το στρατηγικό περιβάλλον. Από την άλλη, μερικοί από τους εγχώριους παράγοντες είναι ο τύπος του καθεστώτος (πχ αναθεωρητικό κράτος), η οικονομική του ανάπτυξη αλλά και ο ανταγωνισμός μεταξύ διαφορετικών ομάδων συμφερόντων στο εσωτερικό του. Ο τελευταίος παράγοντας είναι πολύ σημαντικός επειδή οι συνολικές δαπάνες που μπορεί να αναλάβει ένα κράτος αλλά και οι ικανότητά του να δανειστεί και να αυξήσει το χρέος του είναι περιορισμένες. Ως εκ τούτου οι κυβερνήσεις πρέπει να επιλέξουν σε ποιους τομείς θα δαπανήσουν χρήματα

αλλά και το ύψος που θα δώσουν στον κάθε έναν. Αν και όπως έχει αναφερθεί και προηγουμένως, τα κράτη είναι υποχρεωμένα λόγω του Άναρχου Διεθνούς συστήματος να εξασφαλίζουν τα ίδια τις αμυντικές τους ικανότητες, οπότε πάντα θα δαπανούν ένα μέρος του προϋπολογισμού τους στην Άμυνα, σπάνια οι δαπάνες σε αυτήν αποτελούν προτεραιότητα για τις κυβερνήσεις. Μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο και την αύξηση του κοινωνικού κράτους στις περισσότερες χώρες του κόσμου, μεγάλο μέρος πλέον του κρατικού προϋπολογισμού δαπανάται πλέον στο Ασφαλιστικό και στην Υγεία, τα οποία στην παρούσα εργασία θα αναφέρονται συλλογικά ως «κοινωνικό κράτος». Εντούτοις, όσο αυξάνεται το ποσοστό των ηλικιωμένων ατόμων σε έναν πληθυσμό αυξάνονται αναγκαστικά και οι κρατικές δαπάνες για τις συντάξεις και την υγειονομική περίθαλψη αυτού του ποσοστού. Επί της ουσίας πρόκειται δηλαδή για μία διαγενεακή μεταφορά πόρων από τις νεαρότερες ηλικίας οι οποίες είναι και οι παραγωγικές ηλικίες που παράγουν πλούτο προς τις μεγαλύτερες ηλικίες, οι οποίες πλέον όχι μόνο δεν παράγουν πλούτο αφής στιγμής έχουν συνταξιοδοτηθεί αλλά η συντήρησή τους κοστίζει πολύ περισσότερο αν συνυπολογιστούν και τα έξοδα της υγειονομικής τους περίθαλψης. Τις μεγαλύτερες δαπάνες στο κοινωνικό κράτος τις έχουν οι χώρες της Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής (Selden, 2018). Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία που έχει δημοσιεύσει το Γραφείο Προϋπολογισμού του Κογκρέσου των ΗΠΑ και αφορούν το έτος 2020, οι ομοσπονδιακές δαπάνες των ΗΠΑ α) για το κοινωνικό κράτος ανήλθαν σε 1,1 τρις \$ ή 16,7% του συνόλου των ομοσπονδιακών δαπανών, β) για το Medicare, δηλαδή για την υγειονομική περίθαλψη των άνω των 65 ετών 0,77 τρις \$ ή 11,7% των ομοσπονδιακών δαπανών και γ) για το Medicaid, δηλαδή για την υγειονομική περίθαλψη των απόρων 0,46 τρις \$ ή 6,9 % των ομοσπονδιακών δαπανών. Αθροιστικά και για τα τρία προγράμματα δαπανήθηκαν 2,33 τρις \$ ή το 35,3 % των ομοσπονδιακών δαπανών. Αν συνυπολογιστούν και τα έξοδα για τα επιδόματα ανεργίας (0,47 τρις \$ ή 7,2 %) και για διάφορα άλλα επιδόματα και προνόμια σε συνταξιούχους και βετεράνους (0,99 τρις \$ ή 14,5 %), το σύνολο των κοινωνικών δαπανών ανέρχεται στα 3.79 τρις \$ ή 57 % των ομοσπονδιακών δαπανών. Στον αντίποδα οι αμυντικές δαπάνες για το 2020 ανήλθαν στα 0,714 τρις \$ ή στο 10,82 % των ομοσπονδιακών δαπανών (Congressional Budget Office, 2021). Δηλαδή για το 2020, οι δαπάνες των ΗΠΑ για το κοινωνικό τους κράτος ήταν πενταπλάσιες από τις αμυντικές τους δαπάνες. Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι

χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα τελευταία στοιχεία που έχει δημοσιεύσει η Eurostat και αφορούν το έτος 2019 φανερώνουν ότι συνολικά όλες οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δαπάνησαν μόνο 0,1685 τρις € (περίπου 0,195 τρις \$) σε αμυντικές δαπάνες την στιγμή που όλες μαζί δαπάνησαν 2.699 τρις € (περίπου 3,125 τρις \$) στο κοινωνικό τους κράτος μόνο (χωρίς να συνυπολογίζονται τα έξοδα για την υγεία), δηλαδή 16 φορές περισσότερο (Eurostat, 2021). Επακόλουθα αν αυξηθεί και άλλο ο πληθυσμός των ηλικιωμένων ατόμων αναμένεται να απορροφηθούν από το κοινωνικό κράτος και μεγαλύτερο μέρος από πόρους που θα μπορούσαν να δαπανηθούν στην Άμυνα. Ακριβώς για αυτόν τον λόγο, η διαχείριση των δημογραφικών τάσεων και της επίπτωσής τους στην οικονομία αλλά και την Ασφάλεια ενός κράτους δεν μπορεί να γίνει με βραχυχρόνιες παρεμβάσεις αλλά απαιτεί μακροχρόνιο σχεδιασμό, καθώς ένας υπάρχων γηρασμένος πληθυσμός σε συνδυασμό με ένα σταθερά χαμηλό αναπαραγωγικό ρυθμό στο προσεχές μέλλον, θέτει και θα εξακολουθήσει να θέτει και στο προσεχές μέλλον περιορισμούς στην αύξηση των αμυντικών δαπανών (Selden, 2018).

Οικονομικό πεδίο

Η Δημογραφική κατάσταση ενός κράτους μπορεί να επηρεάσει την οικονομική ανάπτυξη ενός κράτους. Όπως αναφέρθηκε στην αρχή, η ρεαλιστική σχολή θεωρεί την οικονομική Ισχύ ως έναν λανθάνοντα συντελεστή Ισχύος των κρατών η οποία μπορεί να επηρεάσει άμεσα την στρατιωτική Ισχύ των κρατών και επακόλουθα την Ασφάλειά τους. Μια μεγάλη οικονομία με μεγάλο ανθρώπινο δυναμικό και μεγάλη βιομηχανική παραγωγή η οποία πρωτοπορεί στην παραγωγή καινοτομίας και νέων τεχνολογιών μπορεί να υποστηρίξει την οικοδόμηση ενός μεγάλου στρατού που θα χρησιμοποιεί μαζικά οπλικά συστήματα το οποία θα ενσωματώνουν και την τελευταία λέξη της τεχνολογίας, αυξάνοντας έτσι την ικανότητά της τόσο να αυτοπροστατεύεται όσο και να πετυχαίνει τους πολιτικούς της σκοπούς (Howard, 1976, Kennedy, 1988 και Mearsheimer, 2001). Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που μπορεί να επηρεάσει την οικονομική ανάπτυξη ενός κράτους είναι το μέγεθος και η ποιότητα του εργατικού του δυναμικού. Επακόλουθα το ποσοστό των ατόμων παραγωγικής ηλικίας 15-65 ετών, δηλαδή των ατόμων που αποτελούν και την ραχοκοκαλιά του εργατικού δυναμικού των κρατών είναι ένας δομικός παράγοντας που ασκεί μακροχρόνια επίδραση στην οικονομική ανάπτυξη ενός κράτους και επιβάλλει περιορισμούς στον τρόπο που αυτό μπορεί να κινητοποιήσει τους συντελεστές παραγωγής του (Selden, 2018).

Χώρες με γερασμένα άτομα

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) έχει δημοσιεύσει πληθώρα άρθρων τα οποία μελετούν την σχέση της γήρανσης του πληθυσμού με την δυνατότητα των κρατών να επιτύχουν οικονομική ανάπτυξη. Τα περισσότερα συμπεράσματά του καταλήγουν στο ότι η γήρανση του πληθυσμού συνδέεται με οικονομικές δυσκολίες για τα κράτη. Όπως αναφέρθηκε και πριν, η γήρανση του πληθυσμού συνεπάγεται αλλαγή της ηλικιακής σύστασης της κοινωνίας, αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων και μείωση του αριθμού των ατόμων παραγωγικής ηλικίας. Λιγότερος αριθμός ατόμων παραγωγικής ηλικίας συνεπάγεται και μικρότερος αριθμός εργαζομένων, δηλαδή μικρότερος αριθμός ανθρώπων που καταβάλουν φόρους στο κράτος, οπότε αμέσως μειώνονται τα κρατικά έσοδα. Στον αντίποδα, όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, αυξημένος αριθμός ηλικιωμένων απαιτεί περισσότερες ασφαλιστικές και υγειονομικές παροχές από το κράτος. Επακόλουθα το Κοινωνικό

κράτος γιγαντώνεται και αυξάνονται και οι κρατικές δαπάνες. Η γήρανση του πληθυσμού δηλαδή επιφέρει άμεσα μείωση του συνόλου των κρατικών εσόδων και αύξηση των κρατικών δαπανών δημιουργώντας έτσι από μόνη της συνθήκες δημοσιονομικού ελλείμματος. Οι μεγαλύτερης ηλικίας εργαζόμενοι θεωρούνται επίσης συνήθως λιγότερο παραγωγικοί από τους νεώτερους. Η μειωμένη απόδοσή τους οφείλεται σε πολλούς παράγοντες μερικοί εκ των οποίων περιλαμβάνουν την φυσιολογική έκπτωση λόγω γήρατος αλλά και υψηλά ποσοστά ψηφιακού αναλφαριθμητισμού και αδυναμία χρήσης των νέων ψηφιακών τεχνολογιών στην εργασία τους. Ακόμα υπάρχουν αρκετά στοιχεία που συνηγορούν ότι μάλλον τα ηλικιωμένα άτομα παρουσιάζουν χαμηλότερη διάθεση για επιχειρηματικότητα, δημιουργικότητα και καινοτομία σε σχέση με τους νεώτερους, χωρίς όμως τα δεδομένα αυτά να είναι καθοριστικά. Δεν πρέπει βέβαια να παραβλέπεται το γεγονός ότι αρκετοί ηλικιωμένοι εργαζόμενοι, κυρίως σε διευθυντικές θέσεις, μπορούν με την εμπειρία και τις γνώσεις τους να είναι σημαντικός καταλύτης ανάπτυξης, αλλά αυτός ο αριθμός είναι αρκετά μικρός. Ακόμα ο ηλικιωμένος πληθυσμός επιλέγει να δαπανά τα χρήματά του συνήθως σε υπηρεσίες χαμηλής παραγωγικότητας, όπως οι υπηρεσίες παροχής προσωπικής φροντίδας και φύλαξης ηλικιωμένων και δεδομένου του διαρκώς αυξανόμενου ποσοστού αυτών των ατόμων μεταξύ του αγοραστικού κοινού, οι ηλικιωμένοι δύναται πλέον να στρέψουν όλο το καταναλωτικό πρότυπο της εκάστοτε οικονομίας σε τομείς χαμηλής παραγωγικότητας αντί σε τομείς με υψηλή παραγωγικότητα που παράγουν ανταγωνιστικά προϊόντα στο εξωτερικό (Rouzet et al, 2019).

Χώρες με νεαρά άτομα

Στον αντίποδα όμως ούτε η αύξηση του ποσοστού των νεαρών ατόμων πρέπει να εκληφθεί ότι συνδέεται αυτόματα με οικονομική ανάπτυξη. Ένας μεγάλος αριθμός νεαρών ατόμων δεν συνεπάγεται και ταυτόχρονη αύξηση της οικονομικής παραγωγής αφού δεν είναι αναγκαστικό ότι όλοι οι νέοι θα συμμετέχουν στην αγορά εργασίας. Μάλιστα πολλές χώρες που βιώνουν δημογραφική έκρηξη (σημ. youth bulge) πάσχουν ταυτόχρονα και από πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας αφού δεν υπάρχουν αρκετές θέσεις εργασίας για να τους απορροφήσουν, είτε στον ιδιωτικό είτε στον δημόσιο τομέα. Επιπλέον το νεαρό της ηλικίας δεν συνεπάγεται αυτόματα και εργαζομένους με υψηλή παραγωγικότητα. Την σημερινή εποχή της ψηφιοποίησης, οι περισσότεροι παραγωγικοί

εργαζόμενοι είναι εκείνοι οι εργαζόμενοι με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και υψηλές ψηφιακές δεξιότητες. Αρκετές εντούτοις χώρες και κυρίως οι χώρες που γνωρίζουν δημογραφική αύξηση των νεαρότερων ηλικιακών ομάδων όπως οι χώρες της Μέσης Ανατολής, της Βορείου Αφρικής και του Σαχέλ αδυνατούν να παράσχουν υψηλής ποιότητας εκπαίδευση στην νεολαία τους και επακόλουθα να παράξουν εργαζομένους με υψηλή τεχνολογική εξειδίκευση και μεγάλη παραγωγικότητα (ΟΗΕ, 2015). Υπάρχουν επίσης βιβλιογραφικές αναφορές οι οποίες συνδέουν τα υψηλά ποσοστά γεννήσεων σε ένα κράτος με υψηλότερα επίπεδα φτώχειας, αναδεικνύοντάς τον ως μια από τις αιτίες της κακής οικονομικής κατάστασης των κρατών (Kitissou, 2020). Επειδή το ζήτημα είναι τεράστιο και απασχολεί ερευνητές από πολλές σχολές σκέψης (νέο-/μαλθουσιανιστές, νέο-/μαρξιστές, νέο-/φιλελεύθερους κτλ) κρίνεται ότι δεν είναι κατάλληλο να εκτεθεί περισσότερο στην παρούσα εργασία λόγω χώρου και απλά παρατίθεται ως αναφορά. Μελέτες ακόμα έχουν δείξει ότι συνήθως οι περιοχές με υψηλή ανεργία στέλνουν μετανάστες σε περιοχές με χαμηλή ανεργία. Ακόμα σημαντικότερο είναι ότι οι πρώτοι που εγκαταλείπουν τις περιοχές αυτές είναι οι εργαζόμενοι με τα υψηλότερα προσόντα (σημ. brain drain). Ως εκ τούτου η οικονομία προέλευσης στερείται το πιο παραγωγικό κομμάτι της, κάτι που μακροπρόθεσμα υπονομεύει τις αναπτυξιακές δυνατότητές της και τελικά την οικονομική της κατάσταση (Eggert, 2010). Χαρακτηριστικά είναι τα μεταναστευτικά ρεύματα από τις υποανάπτυκτες/λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες με υψηλό ποσοστό ανεργία της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής προς τις Ευρωπαϊκές οικονομίες οι οποίες θεωρητικά μπορούν να τους προσφέρουν καλλίτερες συνθήκες διαβίωσης, περισσότερες και καλλίτερα αμειβόμενες θέσεις εργασίας και περισσότερα δικαιώματα (Al-Badayneh et al, 2016 και Kitissou, 2020). Τέλος, παρόλο που οι μετανάστες μιας χώρας στο εξωτερικό, αυτό που στην διεθνή βιβλιογραφία καλείται και ως εθνική διασπορά, δεν συμμετέχουν άμεσα στην οικονομική δραστηριότητα της χώρας προέλευσής τους, μπορούν επίσης να την βοηθήσουν έμμεσα να αναπτυχθεί. Αυτό μπορεί να συμβεί εάν καταφέρουν να αποκτήσουν αρκετή επιρροή στην χώρα υποδοχής ώστε οι τελευταίες να πειστούν να παρέχουν πολιτική στήριξη, να βοηθήσουν στην εφαρμογή μεταρρυθμίσεων, να στείλουν αναπτυξιακή βοήθεια ή να συνάψουν προνομιακές εμπορικές συμφωνίες με τις χώρες προέλευσής τους (Παπασωτηρίου, 2000 και Nichiporuk, 2000). Ακόμα μπορούν και οι ίδιοι να τις βοηθήσουν άμεσα, είτε

πραγματοποιώντας μεγάλες δωρεές/ευεργεσίες, είτε στέλνοντας οικονομικά εμβάσματα στους συγγενείς τους που έμειναν πίσω. Αυτές οι πρακτικές βελτιώνουν τις εγχώριες υποδομές και αυξάνουν την κατανάλωση και τα συναλλαγματικά αποθέματα των χωρών προέλευσης, ευνοώντας έτσι την οικονομική τους ανάπτυξη (Παπασωτηρίου, 2000 και Yang, 2011).

Επάρκεια πόρων για χώρες με αυξανόμενο πληθυσμό

Ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι χώρες με αυξανόμενο πληθυσμό και κατ' επέκταση αυξανόμενες οικονομίες είναι η ανάγκη τους για μεγαλύτερη κατανάλωση τόσο μη ανανεώσιμων πόρων όσο και ανανεώσιμων πόρων, η κατοχή και η πρόσβαση στους οποίους ανέκαθεν αποτελούσε πεδίο Γεωπολιτικού ανταγωνισμού (Morgenthau, 1948 σελ. 82-86). Όσον αφορά τους μη ανανεώσιμους πόρους, κυριότερος είναι οι υδρογονάνθρακες, ως πηγή ενέργειας. Αν οι χώρες αυτές δεν έχουν δικές τους πηγές ενέργειας, είναι αναγκασμένες να εισάγουν ακόμα μεγαλύτερες ποσότητες υδρογονανθράκων από το εξωτερικό και ως εκ τούτου θα παραμένουν πάντα εκτεθειμένες σε εμπορικούς αποκλεισμούς και εμπάργκο ως μέσο πολιτικού εξαναγκασμού. Όσον αφορά τους ανανεώσιμους πόρους, οι δύο σημαντικότεροι είναι το νερό και η τροφή, αφής στιγμής μεγαλύτερος πληθυσμός θα καταναλώνει αναγκαστικά και μεγαλύτερες ποσότητες νερού και τροφής. Αναφορικά με την επάρκεια της τροφής χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι χώρες του Σαχέλ οι οποίες πέραν όλων των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν, βιώνουν επίσης μια ραγδαία επισιτιστική κρίση. Η κρίση αυτή χειροτερεύει ακόμα περισσότερο τις κοινωνικές συγκρούσεις στο εσωτερικό τους (Kitissou, 2020) κάτι που θα αναλυθεί περισσότερο όμως στο επόμενο κεφάλαιο. Όσον αφορά την πρόσβαση σε πόσιμο νερό, το πρόβλημα εντείνεται ακόμα περισσότερο αν συνυπολογιστεί ότι αρκετές χώρες με μεγάλη δημογραφική αύξηση, όπως οι χώρες της Μέσης Ανατολής, η Αίγυπτος, η Ινδία, το Πακιστάν και οι χώρες του Σαχέλ, έχουν τόσο ελάχιστα αποθέματα όσο και ελλειμματική πρόσβαση σε πόσιμο νερό και συχνά βιώνουν συγκρούσεις και ταραχές με επίκεντρο την πρόσβαση σε αυτό. Η αναμενόμενη μελλοντική αύξηση του πληθυσμού σε αυτές τις χώρες θα αυξήσει ακόμα περισσότερο την ζήτησή τους για πόσιμο νερό. Η συνέχιση ή η διακοπή της παροχής πόσιμου νερού από τις χώρες με μεγάλα αποθέματα προς τις γειτονικές τους χώρες που αντιμετωπίζουν έλλειψη, μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τις πρώτες ως μέσο πολιτικού εξαναγκασμού

(Gleick & Heberger, 2013). Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η Μεσοποταμία και η Βορειοανατολική Αφρική. Το πρόβλημα της Μεσοποταμίας αφορά την διαχείριση της παροχής του Τίγρη και του Ευφράτη. Οι δύο αυτοί ποταμοί πηγάζουν από την ορεινή Ανατολία και ως εκ τούτου η Τουρκία έχει την πολυτέλεια να διαχειρίζεται την ροή τους προς όφελός της. Χαρακτηριστικά στοχεύει μέσω του Πρότζεκτ της Μεγάλης Ανατολίας (Grand Anatolia Project) και της δημιουργίας τουλάχιστον 22 υδροηλεκτρικών φραγμάτων να παράγει το 25% της ηλεκτρικής της ενέργειας. Ο μεγάλος αριθμός όμως των φραγμάτων συνεπάγεται ότι θα μειωθεί η παροχή νερού στις χώρες κατωρροϊκά των δύο αυτών ποταμών, δηλαδή την Συρία και το Ιράκ. Υπολογίζεται μάλιστα ότι στην Συρία η παροχή του Ευφράτη θα μειωθεί κατά 40% ενώ στο Ιράκ κατά 80%. Επιπλέον όμως η Τουρκική κυβέρνηση θα έχει την δυνατότητα να σταματήσει εάν το επιθυμεί εντελώς την παροχή νερού προς τις δύο αυτές χώρες για να αποσπάσει πολιτικά ανταλλάγματα. Από την άλλη, το πρόβλημα στην Βορειοανατολική Αφρική αφορά στην διαχείριση της ροής του ποταμού Νείλου από το Σουδάν από όπου πηγάζει προς την Αίγυπτο. Η Αίγυπτος βασίζεται ολοκληρωτικά στον ποταμό Νείλο τόσο για το πόσιμο νερό της όσο και για αγροτική καλλιέργεια. Το Σουδάν επιδεικνύει διαχρονικά ανταγωνιστικές τάσεις απέναντι στην Αίγυπτο. Επακόλουθα έχει την δυνατότητα να χρησιμοποιήσει την διακοπή της παροχής του Νείλου για να εκμαιεύσει πολιτικά ανταλλάγματα από την Αίγυπτο (Nichiporuk, 2000).¹⁰

Μετατόπιση Ισχύος σε Πλανητικό επίπεδο

Σε πλανητικό επίπεδο παρατηρούνται ξεκάθαρα πλέον δύο τάσεις. Η πρώτη τάση είναι η μελλοντική συρρίκνωση των οικονομιών των μέχρι σήμερα ανεπτυγμένων Δυτικών κρατών με έναν από τους λόγους που συμβαίνει αυτό να είναι και η γήρανση του πληθυσμού τους. Η δεύτερη τάση είναι η αύξηση της ζήτησης για κατανάλωση, ανανεώσιμων και μη ανανεώσιμων πόρων αλλά και περισσότερη ανάπτυξη των μέχρι σήμερα λιγότερων ανεπτυγμένων κρατών της Νοτιοανατολικής Ασίας και της Αφρικής λόγω της αύξησης του πληθυσμού τους. Αυτές οι δύο τάσεις αναμένεται να προκαλέσουν

¹⁰ Το Σουδάν ήταν ένα φονταμενταλιστικό Ισλαμικό κράτος, κάτι που μέχρι πρότινος, ήταν ένας ακόμα λόγος για να ανταγωνίζεται την Αίγυπτο. Εντούτοις, τον Σεπτέμβριο του 2020 το Σουδάν μετατράπηκε σε κοσμικό κράτος, διαχωρίζοντας την θρησκεία από τις κρατικές δομές, λήγοντας έτσι 30 έτη Ισλαμικού νόμου. Παρόλα αυτά το 97% του πληθυσμού του είναι Μουσουλμάνοι και η χώρα εξακολουθεί να μαστίζεται από εσωτερικές συγκρούσεις (πηγή: gulfnews.com)

μετατόπιση της παγκόσμιας Ισχύος από την Δύση στην Ανατολή και από το Βόρειο Ημισφαίριο στον Νότιο. Αυτό μελλοντικά σημαίνει ότι θα αναδυθούν νέες Μεγάλες Δυνάμεις ενώ οι παλαιές παρακμάζουν. Οι νέες μεγάλες οικονομίες θα θέλουν μακροπρόθεσμα να προστατέψουν τα διογκωμένα συμφέροντά τους και πιθανότατα να τα επεκτείνουν και άλλο. Επακόλουθα θα επενδύσουν στις ένοπλες δυνάμεις τους (ενδεικτικά βλέπε και Kennedy, 1988). Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι η Κίνα, η οποία πλέον μετά από δεκαετίες φρενήρη ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης πλέον επενδύει στις ένοπλες δυνάμεις της και αρχίζει να δημιουργεί παραστάσεις απειλής στα γειτονικά της κράτη (PWC, 2016, σελ. 3-6, Allison, 2015 και Mearsheimer 2001). Η μεγιστοποίηση της Ισχύος είναι μια από τις βασικές υποθέσεις του Επιθετικού Ρεαλισμού, εντούτοις η στάση της Κίνας τα τελευταία χρόνια δεν ήταν ξεκάθαρη σχετικά με το αν θα επιδίωκε να γίνει ένας ειρηνικός οικονομικός γίγαντας όπως η Ιαπωνία ή θα επέλεγε τον δρόμο της αύξησης της στρατιωτικής της Ισχύος, όπως προτείνουν οι Επιθετικοί Ρεαλιστές. Ωστόσο, μια πρόσφατη μελέτη των στρατιωτικών δαπανών της Κίνας για την περίοδο 1989 έως 2011,¹¹ ανέδειξε μέσω στατιστικής επεξεργασίας ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική θετική συσχέτιση μεταξύ της αύξησης του κινεζικού ΑΕΠ και των κινεζικών στρατιωτικών δαπανών, κάτι που προς το παρόν συμφωνεί με την εξήγηση του Επιθετικού Ρεαλισμού. Μάλιστα μεγάλο μέρος των δαπανών αυτών επενδύεται στον εκσυγχρονισμό των κινεζικών ενόπλων δυνάμεων (Atesoglou, 2013). Στον αντίποδα οι γερασμένες χώρες, όπως οι Ευρωπαϊκές, έχοντας ένα μεγάλο ποσοστό ηλικιωμένου πληθυσμού που πρέπει να συντηρηθεί επενδύουν περισσότερο στο Κοινωνικό τους κράτος παραμελώντας έτσι τις στρατιωτικές τους δαπάνες. Αυτό μακροπρόθεσμα αναμένεται να αλλάξει εντελώς την πλανητική Ισορροπία Ισχύος και την υφιστάμενη αξία των γεωγραφικών περιφερειών του πλανήτη, με μείωση της σημασίας της Ευρώπης και αύξηση της σημασίας της Νοτιοανατολικής Ασίας και του Ειρηνικού (PWC, 2016, σελ. 3-6, Allison, 2015 και Mearsheimer 2001).

Η μείωση της σημασίας των οικονομιών της Ευρώπης σχετικά με την άνοδο της σημασίας των οικονομιών της Νοτιοανατολικής Ασίας και του Ειρηνικού φαίνεται ξεκάθαρα στην νέα διεθνή πολιτική των ΗΠΑ της «στροφής στην Ασία» (pivot to Asia).

¹¹ Τα στοιχεία προέρχονται από το Διεθνές Ερευνητικό Ινστιτούτου Ειρήνης της Στοκχόλμης ή Stockholm International Peace Research Institute ή SIPRI.

Οι ΗΠΑ έχοντας διαγνώσει αυτήν την μετατόπιση της Ισχύος, δρομολογούν σταθερά τα τελευταία χρόνια την αύξηση της στρατιωτικής τους παρουσίας στην περιοχή και την προσπάθεια εξισορρόπησης της Κίνας σε περιφερειακό επίπεδο. Η κίνηση αυτή των ΗΠΑ δημιουργεί όμως δύο προβλήματα. Πρώτον, η αυξημένη παρουσία της στην περιοχή δημιουργεί παραστάσεις απειλής στην Κίνα, η οποία αυξάνει και αυτή με την σειρά της τις στρατιωτικές της δαπάνες. Μακροπρόθεσμα λοιπόν τίθενται οι βάσεις για μια ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των δύο κρατών (Campbell & Andrews, 2013 και Allison, 2015). Δεύτερον, η αύξηση της παρουσίας των ΗΠΑ στον Ειρηνικό συνεπάγεται και ταυτόχρονη μείωση της παρουσίας τους στην Ευρώπη, γεγονός που μετά τις πρόσφατες επιθετικές ενέργειες της Ρωσσίας, δημιουργεί στα Ευρωπαϊκά κράτη ένα αίσθημα εγκατάλειψης απέναντι στις επιθετικές διαθέσεις της Ρωσσίας. Επακόλουθα τα Ευρωπαϊκά κράτη είναι αναγκασμένα να αναζητήσουν νέους τρόπους να αυξήσουν την Ασφάλειά τους και να απεξαρτηθούν αμυντικά από την ομπρέλα Ασφαλείας του NATO και των ΗΠΑ. Επειδή εντούτοις στο εγγύς μέλλον η πλήρης στρατιωτική αυτονομία των Ευρωπαϊκών κρατών δεν φαίνεται ακόμα εφικτή, έχει προταθεί η ενδιάμεση λύση της στρατηγικής συμπληρωματικότητας μεταξύ των Ευρωπαϊκών κρατών και των ΗΠΑ (Arvanitopoulos, 2020).

Εσωτερικό πεδίο (Πολιτικό – Κοινωνικό)

Η Δημογραφική Μετάβαση μπορεί να προκαλέσει και κινδύνους Ασφαλείας στο εσωτερικό των κρατών. Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου θα αναλυθούν οι κίνδυνοι για την εσωτερική Ασφάλεια των κρατών με αυξημένα ποσοστά ηλικιωμένου πληθυσμού και στο δεύτερο οι κίνδυνοι στις χώρες με αυξημένα ποσοστά νεαρού πληθυσμού.

Χώρες με γερασμένα άτομα

Αναφορικά με τις χώρες με γερασμένο πληθυσμό, τα κυριότερα προβλήματα Ασφαλείας που μπορούν να προκύψουν λόγω της Δημογραφικής Μετάβασης είναι αυτά που σχετίζονται με τις εθνικές διασπορές που φιλοξενούν στο εσωτερικό τους. Οι εθνικές διασπορές και η ανθρώπινη μετανάστευση που τις προκαλεί δεν είναι καινούργιο φαινόμενο. Πέρα από τις αναγκαστικές περιπτώσεις της αποφυγής πολέμων και διώξεων, τα άτομα πάντα μετανάστευαν για να αναζητήσουν καλλίτερες συνθήκες ζωής και εργασιακές ευκαιρίες. Ομοίως τα κράτη πάντα δέχονταν μετανάστες στην προσπάθειά τους να αναπληρώσουν τις ελλείψεις τους σε εργατικό δυναμικό. Το τελευταίο έχει αναχθεί σε σημαντικό ζήτημα στις Ευρωπαϊκές χώρες που ήδη λόγω γήρανσης του πληθυσμού τους πάσχουν ήδη από ελλείψεις σε εργατικό δυναμικό και προσπαθούν να τις αναπληρώσουν μέσω της μετανάστευσης (Bermingham, 2001). Οι εθνικές διασπορές και η μετανάστευση υπό αυτό το πρίσμα μπορούν να είναι πηγή ευκαιριών για τα κράτη, εντούτοις στην συνέχεια θα περιγραφούν πιθανοί κίνδυνοι που ανακύπτουν στην εθνική Ασφάλεια των χωρών υποδοχής. Σε αυτό το σημείο είναι πολύ σημαντικό να τονιστεί ότι ξεφεύγει από το πρίσμα της παρούσης εργασίας η σύγκριση του μοντέλου του εθνικού κράτους στο οποίο κυριαρχεί μια εθνοτική ομάδα και ένας πολιτισμός με το πολυπολιτισμικό μοντέλο το οποίο προκύπτει ως επακόλουθο της ανθρώπινης μετανάστευσης και στο οποίο συνυπάρχουν περισσότερες από μία εθνοτικές ομάδες με διαφορετικούς πολιτισμούς και κοινωνικές νόρμες. Στην παρούσα εργασία απλά θα καταγραφούν κάποιες εμπειρικές παρατηρήσεις οι οποίες αναδεικνύουν διάφορους κινδύνους στην Εσωτερική Ασφάλεια των κρατών με κύρια αιτία τις διαφορετικές εθνοτικές ομάδες που φιλοξενούν.

Το πρώτο πρόβλημα που μπορεί να προκύψει προέρχεται από την αποτυχία των χωρών υποδοχής να ελέγξουν τα στοιχεία και το ιστορικό των ατόμων που διέρχονται των συνόρων τους. Αυτή η αποτυχία σημαίνει ότι μπορεί να συρρέουν στην χώρα

υποδοχής εγκληματικά ή ακόμα και τρομοκρατικά στοιχεία (Himmrich, 2018). Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις των μεταναστών που εκτέλεσαν τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου το 2001 στις ΗΠΑ, το 2004 της Μαδρίτης, το 2005 του Λονδίνου (Adamson, 2014) και των περιπτώσεων όπου μαχητές του Ισλαμικού κράτους χρησιμοποίησαν τα караβάνια μεταναστών της προσφυγικής κρίσης του 2015 για να παρεισφρήσουν στις χώρες στόχους τους της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης με σκοπό να εκτελέσουν τρομοκρατικά χτυπήματα σε Ευρωπαϊκές χώρες (Speckhard et al, 2018 και 2019). Ένα άλλο πρόβλημα που μπορεί να ανακύψει είναι η διάδοση μιας εμφύλιας σύρραξης και στις χώρες υποδοχής (Salehyan & Gleditsch, 2006) ή η διαιώνιση της διαμάχης αντίπαλων εθνοτικών ή θρησκευτικών ομάδων όταν αυτές συναντηθούν στις χώρες υποδοχής (σημ. spill over). Χαρακτηριστικά είναι για παράδειγμα τα βίαια επεισόδια μεταξύ Αφγανών και Πακιστανών μεταναστών στα κέντρα υποδοχής των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου το 2016 (Ναυτεμπορική, 2016). Ένα άλλο πρόβλημα που μπορεί να προκύψει είναι η αποτυχία ενσωμάτωσης των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής. Εάν οι μετανάστες παραμείνουν αποκλεισμένοι από την κοινωνία υποδοχής και δεν απορροφηθούν στην αγορά εργασίας δημιουργούνται συνθήκες που θα τους ωθήσουν στην εγκληματικότητα και στις πράξεις βίας κατά της χώρας υποδοχής. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των βίαιων αναταραχών που βίωσε η Γαλλία το 2005 όπου ομάδες νεαρών μεταναστών προκάλεσαν βίαιες κοινωνικές αναταραχές. Η αποτυχία της ενσωμάτωσης μπορεί να οφείλεται σε πολλούς παράγοντες που λόγω περιορισμένου χώρου δεν μπορούν να εξεταστούν όλοι. Μερικοί από αυτούς ξεκινούν από αδιαφορία ή αποτυχία του κράτους να τους ενσωματώσει μέχρι και την έλλειψη προθυμίας από την πλευρά των ίδιων των μεταναστών να ενσωματωθούν, αν για παράδειγμα οι τελευταίοι αρνούνται να εγκαταλείψουν συμπεριφορές που μπορεί να θεωρούνται αποδεκτές στην χώρα τους αλλά όχι στις χώρες υποδοχής (Loch, 2009).

Τέλος, προβλήματα μπορούν να ανακύψουν και όταν αλλάζει το πληθυσμιακό ισοζύγιο μεταξύ διαφορετικών εθνοτικών ομάδων¹² εντός ενός πολυεθνικού κράτους, με

¹² Είτε πρόκειται για εθνικές διασπορές, δηλαδή πληθυσμούς και τους απογόνους τους που μετανάστευσαν πρόσφατα, είτε πρόκειται για προαιώνια εγκατεστημένες μειονότητες στις πατρογονικές τους εστίες, που έτυχε να βρεθούν εκτός των κρατικών συνόρων του έθνους τους, κατά την διαμόρφωσή των σημερινών διεθνών συνόρων τους. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο ορισμός της διασποράς δεν περιλαμβάνει τις προαιώνια εγκατεστημένες μειονότητες στις πατροπαράδοτες εστίες τους. Βλέπε και Παπασωτηρίου, 2000 σελ. 7

χαρακτηριστική περίπτωση την αύξηση του πληθυσμού της Αλβανικής μειονότητας στα κράτη των Δυτικών Βαλκανίων, τις απαιτήσεις της για περισσότερη αντιπροσώπευση και τελικά το ξέσπασμα εσωτερικών συγκρούσεων σε αυτά (Brunnbauer, 2007 και Thayer, 2009).

Ζητήματα μπορεί να ανακύψουν όμως και σε περίπτωση που οι εθνικές διασπορές έχουν ενσωματωθεί ομαλά στην κοινωνία υποδοχής. Σε κάθε Διασπορά υπάρχουν άτομα τα οποία δραστηριοποιούνται πολιτικά στις χώρες υποδοχής σχηματίζοντας φυσιολογικά οργανώσεις και ομάδες πίεσης για να επηρεάσουν την τοπική πολιτική ελίτ. Αυτές οι ομάδες αποτελούν στρατηγικό πλεονέκτημα για τις χώρες προέλευσης διότι θεωρητικά μπορούν να επηρεάσουν την πολιτική των χωρών υποδοχής υπέρ τους. Η σημασία τους αυξάνεται σήμερα λόγω της προόδου των τεχνολογιών πληροφορικής, επικοινωνιών και μεταφορών που επιτρέπουν άμεση επικοινωνία με την χώρα προέλευσης (Παπασωτηρίου, 2000, Nichiporuk, 2000 και Raggazzi, 2009). Πρώτα από όλα μπορούν να πραγματοποιήσουν εράνους για την συγκέντρωση χρημάτων και όπλων για να τα στείλουν στις χώρες υποδοχής. Χαρακτηριστική είναι η ενδυνάμωση του Απελευθερωτικού Στρατού του Κοσόβου (UCK) το καλοκαίρι του 1998, ο οποίος συνέχισε τις πολεμικές επιχειρήσεις παραμερίζοντας κοσσοβάρους πολιτικούς που ήθελαν ειρήνη και η οποία πραγματοποιήθηκε λόγω της συγκέντρωσης χρημάτων από την Αλβανική διασπορά σε χώρες της Δύσης (Koinova, 2012). Ακόμα μπορούν να πραγματοποιήσουν επικοινωνιακές εκστρατείες για να δαιμονοποιήσουν τους αντιπάλους τους και να εγκαλέσουν ηθικά τις κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής εάν δεν αναλάβουν δράση υπέρ των χωρών τους. Για παράδειγμα χαρακτηριστική είναι η δράση της Κροατικής διασποράς τα μέσα της δεκαετίας του 1990 η οποία συνέβαλε και αυτή στην δαιμονοποίηση των Σέρβων και στην συνδρομή των Δυτικών κρατών υπέρ των Κροατών (Nichiporuk, 2000, Demmers, 2002 και Raggazzi, 2009). Ακόμα χαρακτηριστική είναι η επιτυχία της Αρμενικής διασποράς να πείσει την Αμερικανική κυβέρνηση να αναγνωρίσει την Γενοκτονία των Αρμενίων από την Τουρκία κάτι που επιδείνωσε ακόμα περισσότερο τις εξωτερικές σχέσεις των ΗΠΑ με την Τουρκία (Currie, 2019). Κλείνοντας αυτή την ενότητα είναι σημαντικό να τονιστεί ότι αν και από την σκοπιά του Ρεαλισμού δικαιολογείται αυτού του τύπου η δράση εκ μέρους της εθνικής διασποράς, η οποία εξασφαλίζοντας περισσότερους συμμάχους στην χώρα προέλευσης, οι οποίοι

μάλιστα είναι έτοιμοι να αναλάβουν και στρατιωτική δράση υπέρ τους, αυξάνει την εθνική τους Ασφάλεια, είναι δύσκολο για την Ρεαλιστική θεώρηση να δικαιολογήσει την ανάληψη αυτού του ρίσκου από την χώρα φιλοξενίας, εάν αυτή δεν εξυπηρετεί ταυτόχρονα και τα δικά της εθνικά συμφέροντα (Παπασωτηρίου, 2000).

Χώρες με νεαρά άτομα

Αναφορικά με τις χώρες με δυσανάλογα μεγάλο ποσοστό νεαρών ατόμων (σημ. youth bulge), εμπειρικές παρατηρήσεις είχαν αναδείξει το γεγονός ότι οι τελευταίες παρουσιάζουν ασυνήθιστα υψηλά ποσοστά εσωτερικής βίας (Urdal, 2004). Επιπλέον έχει παρατηρηθεί επίσης ότι οι χώρες του Αραβικού κόσμου και της Αφρικής όχι μόνο έχουν μεγάλο ποσοστό νεαρών ατόμων αλλά ταυτόχρονα παρουσιάζουν και υψηλό ποσοστό ριζοσπαστικοποίησης μεταξύ των νεαρών αυτών ατόμων (Al-Badayneh et al, 2016 και Kitissou, 2020). Υπό φυσιολογικές συνθήκες, το ποσοστό των ατόμων νεαρής ηλικίας αποτελεί κοινωνικό κεφάλαιο για τα κράτη από τα οποία προέρχονται. Όπως περιγράφηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, ένα υψηλό ποσοστό νεαρών ατόμων με καλή υγεία και υψηλό μορφωτικό επίπεδο αποτελεί μοχλό ανάπτυξης για οποιοδήποτε κράτος, αφού αυτά τα άτομα αναμένεται να έχουν και υψηλή παραγωγικότητα, συνεισφέροντας έτσι στην εθνική οικονομία. Εντούτοις, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι νέοι δεν πρέπει να λογίζονται μόνο ως πηγή ευκαιριών αλλά και ως πηγή κινδύνων για τα κράτη τους και παράγοντας αποσταθεροποίησης, αν αντί να ενσωματωθούν στον παραγωγικό ιστό της κοινωνίας που ζουν, μέσω της εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας, επιλέξουν τον δρόμο της ριζοσπαστικοποίησης. Υπάρχουν πολλοί λόγοι που μπορούν να οδηγήσουν τους νέους στην ριζοσπαστικοποίηση. Για παράδειγμα έχουν χρησιμοποιηθεί θεωρίες όπως η πάλη των γενεών (διαγενεακή πάλη) ή θεωρίες όπου το μεγάλο ποσοστό νεαρών ατόμων συνωστίζεται ανάμεσα σε θεσμικούς συμπληγάδες (bottleneck effect), καθώς το προηγούμενο σύστημα δεν ήταν έτοιμο να διαχειριστεί τον μεγάλο αριθμό τους (Urdal, 2004). Η συνολική εξέταση αυτών των θεωριών ξεφεύγει από τα όρια της παρούσας εργασίας, οπότε παρακάτω θα ακολουθήσει μια ενδεικτική αναφορά. Ακόμα η επιστημονική έρευνα έχει εντοπίσει επιπλέον συγκεκριμένους παράγοντες τόσο στις χώρες της Μέσης Ανατολής και της Βορείου Αφρικής όσο και στις χώρες του Σαχέλ που μπορούν να οδηγήσουν τους νέους στην ριζοσπαστικοποίηση, οι οποίοι όμως θα αναφερθούν στο παράρτημα.

Αίτια εσωτερικής βίας

Ο πρώτος παράγοντας είναι το ίδιο το μεγάλο μέγεθος του πληθυσμού των νέων ατόμων. Οι προσπάθειες αιτιολόγησης αυτής της σχέσης έγιναν τόσο με ποιοτικές όσο και με ποσοτικές μεθόδους. Ένας από τους πρώτους θεωρητικούς που συνδύασε το μέγεθος του νεαρού πληθυσμού με την εσωτερική βία ήταν ο Samuel P. Huntington. Ο Huntington είχε υποθέσει ότι η αύξηση του ποσοστού των νεαρών ατόμων ηλικίας 15-24 ετών πάνω από το κρίσιμο, κατά τον ίδιο όριο, του 20% του συνολικού πληθυσμού ενός κράτους, μπορούσε από μόνη της να δημιουργήσει συνθήκες εσωτερικής αστάθειας στο εσωτερικό του. Αργότερα, ο Henrik Urdal ήταν ένας από τους πρώτους που το 2004 για λογαριασμό της Παγκόσμιας Τράπεζας το 2004 ακολούθησε μία αμιγώς θετικιστική προσέγγιση για να ανακαλύψει τα αίτια της σχέσης μεταξύ της δημογραφικής έξαρσης των νεαρών ατόμων και των συνθηκών εσωτερικής αναταραχής. Ο Urdal εφάρμοσε μια στατιστική προσέγγιση χρησιμοποιώντας ποσοτικά δεδομένα που προέρχονταν από εμφύλιες συγκρούσεις μεταξύ των ετών 1950–2000 και από εξεγέρσεις και τρομοκρατικές επιθέσεις μεταξύ των ετών 1984–1995. Η ανάλυσή του βρήκε ότι όντως υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ της αύξησης του ποσοστού των νεαρών ατόμων και της εσωτερικής βίας αλλά δεν κατάφερε να επιβεβαιώσει την θεωρία του κρίσιμου ποσοστού του Huntington. Η μελέτη του όμως ανέδειξε και δομικούς παράγοντες στο εσωτερικό ενός κράτους που αλληλεπιδρούν με τον μεγάλο πληθυσμό των νεαρών ατόμων και καθιστούν στους νέους ελκυστική την επιλογή της συμμετοχής σε πράξεις βίας ή σε κάποια ριζοσπαστική οργάνωση και όχι μόνο το αφύσικα μεγάλο ποσοστό τους στον πληθυσμό. Ο σημαντικότερος όλων ήταν η οικονομική ανάπτυξη. Συγκεκριμένα, απουσία οικονομικής ανάπτυξης και εργασιακών ευκαιριών για τον μεγαλύτερο πλέον πληθυσμό των νέων, δημιουργούνται συνθήκες για τα πλεονάζοντα νεαρά άτομα να καταφύγουν σε πράξεις βίας. Η μελέτη του Urdal έδειξε επίσης ότι οι παράγοντες αυτοί μπορούν να εξηγήσουν την πρόκληση εσωτερικών αναταραχών από τους νέους τόσο σε αυταρχικά όσο και σε δημοκρατικά καθεστώτα (Urdal, 2004 και 2006).

Ένα μοντέλο που εξηγεί αυτή τη συμπεριφορά είναι το μοντέλο της ευκαιρίας, το οποίο προβλέπει ότι οι νέοι θα καταφύγουν σε πράξεις βίας, όπως το να συμμετάσχουν σε μια εγκληματική ή τρομοκρατική οργάνωση, όταν το αναμενόμενο κέρδος που θα έχουν από την συμμετοχή τους σε κάποια οργάνωση που χρησιμοποιεί βία είναι κατά

πολύ μεγαλύτερο από το αναμενόμενο κόστος. Προφανώς το κόστος ευκαιρίας μειώνεται ακόμα περισσότερο όσο υψηλότερα είναι τα ποσοστά ανεργίας μεταξύ των νέων ατόμων, οπότε και οι τελευταίοι δεν έχουν αρκετές ευκαιρίες να διεκδικήσουν νόμιμα τα προς το ζην τους. Ως εκ τούτου, η συμμετοχή σε μία τέτοια οργάνωση είναι περισσότερο ελκυστική από άλλες εναλλακτικές μορφές εισοδήματος (Al-Badayneh et al, 2016). Ένα άλλο μοντέλο που μπορεί να εξηγήσει την ριζοσπαστικοποίηση των νέων είναι το μοντέλο της «οπτικής του αδικημένου» (grievance perspective), το οποίο προέρχεται από την θεωρία της στέρησης. Το μοντέλο αυτό θεωρεί ότι τα νεαρά άτομα καταφεύγουν στην βία ως δικαιολογημένη αντίδραση όταν νοιώθουν ότι υφίστανται πολιτικές και οικονομικές αδικίες (Gurr, 1970). Μερικές από αυτές μπορεί να είναι η φτώχεια, η οικονομική ύφεση, οι ανισότητες, η έλλειψη δημοκρατίας και αντιπροσώπευσης ακόμα και η έλλειψη αυτοκυβέρνησης. Το μεγαλύτερο ποσοστό της βιβλιογραφίας που ασχολείται με την σχέση του αυξημένου ποσοστού των νεαρών ατόμων με την πολιτική βία υιοθετεί αυτό το μοντέλο. Δηλαδή, το πως μεγάλα ποσοστά νέων οι οποίοι δεν βρίσκουν εργασία και δεν μπορούν να επιβιώσουν οικονομικά αλλά και δεν αισθάνονται ότι η κυβέρνηση τους εκπροσωπεί, νιώθουν αδικημένοι, αποξενώνονται και περιθωριοποιούνται από την κοινωνία τους και στο τέλος οδηγούνται στην ριζοσπαστικοποίηση. Η υπόθεση είναι ότι οι νέοι είναι περισσότερο ευάλωτοι στην ριζοσπαστικοποίηση. Ταυτόχρονα οι νέοι νοιώθουν ότι πιέζονται από την κοινωνία να επιτύχουν συγκεκριμένους στόχους, στους οποίους αποτυγχάνουν επειδή είναι περιθωριοποιημένοι και άνεργοι. Η συμμετοχή σε μία ριζοσπαστική οργάνωση τους προσφέρει την αίσθηση της ταυτότητας και της ασφάλειας και τους παρέχει προστασία. Η οργάνωση τους δίνει ακόμα αξία σαν άτομα και έναν στόχο να επιτύχουν (Marion et al., 2013 και Al-Badayneh et al, 2016).

Το πρόβλημα εντείνεται ακόμα περισσότερο εάν τα κράτη δεν μπορούν τα ίδια να επιβάλουν την τάξη και τον νόμο στο εσωτερικό τους. Οι λόγοι της αποτυχίας των κρατών είναι πολλοί. Μεταξύ άλλων, από τους κυριότερους παράγοντες είναι η κακή οικονομική κατάσταση, η διαφθορά, η έλλειψη αντιπροσώπευσης, και η αντικατάσταση του ρόλου του κράτους στην συνείδηση των πολιτών, το οποίο πλέον δεν εμπιστεύονται, από ριζοσπαστικές οργανώσεις που μπορούν να τους παρέχουν περισσότερα, τόσο σε υλικό όσο και ηθικό επίπεδο (Al-Badayneh et al, 2016, Kitissou, 2020). Χαρακτηριστική

είναι η περίπτωση του Σαχέλ, τα περισσότερα κράτη του οποίου θεωρούνται ως αποτυχημένα (σημ. failed states). Για την διασφάλιση της Ειρήνης στην περιοχή έχουν εμπλακεί τόσο ο ΟΗΕ όσο και η ΕΕ. Η εμπλοκή αυτή είναι πολυδιάστατη και περιλαμβάνει από την παροχή ανθρωπιστικής και αναπτυξιακής βοήθειας μέχρι και στρατιωτικές αποστολές, οι οποίες και έχουν αναλάβει την καταπολέμηση της Ισλαμικής τρομοκρατίας στις χώρες του Σαχέλ επειδή τα ντόπια κράτη αδυνατούν. Κυριότερη όλων είναι η αντιτρομοκρατική επιχείρηση της Γαλλίας, η επιχείρηση Barkhane. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι οι αποστολές αυτές περιλαμβάνουν και συμβούλους για την βελτίωση του επιπέδου των κρατικών υπηρεσιών και των Ενόπλων Δυνάμεων των χωρών αυτών, ώστε μακροπρόθεσμα να καταστεί το προσωπικό τους και οι ίδιες ικανές να διαχειριστούν τα προβλήματά τους (Himmrich, 2018 και Kitissou, 2020).

Επίλογος

Η ανάλυση έδειξε ότι η Δημογραφική Μετάβαση είναι η μακροχρόνια μείωση πρώτα του αριθμού των θανάτων και αργότερα του αριθμού των γεννήσεων σε έναν πληθυσμό (Population Reference Bureau, 2021α,β), η οποία οφείλεται στην βελτίωση του επιπέδου ζωής και της ιατρικής επιστήμης (OHE 2015 και 2019). Αυτή η μεταβολή επηρεάζει τρεις πληθυσμιακές μεταβλητές, 1) το μέγεθος του πληθυσμού, 2) την σύσταση του πληθυσμού, δηλαδή το αν αυτός αποτελείται από νεαρά ή ηλικιωμένα άτομα και τέλος 3) την τάση που πρόκειται να ακολουθήσει στο μέλλον αυτός ο πληθυσμός. Κάθε χώρα βρίσκεται σε διαφορετικό στάδιο (PWC, 2016, σελ 8-10). Οι ανεπτυγμένες χώρες έχουν βρεθεί σε μια τροχιά αύξησης του ποσοστού των γερασμένων ατόμων, μείωσης των γεννήσεων τους και μελλοντική συρρίκνωση του πληθυσμού τους. Στον αντίποδα οι χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου βιώνουν μια ραγδαία άνοδο του αριθμού των γεννήσεων τους, του ποσοστού των νεαρών ατόμων τους και γενικότερα του συνολικού τους πληθυσμού (Banister et al, 2010, OHE 2015 και 2019 και Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2021).

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας υιοθετήθηκε η ρεαλιστική προσέγγιση όσον αφορά τον ορισμό της Ασφάλειας, δηλαδή ως προστασία των κρατών και των κατοίκων τους εναντίον ένοπλης επίθεσης και εξαναγκασμού (Walt, 2010). Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που επηρεάζουν την ικανότητα των κρατών να διασφαλίζουν την Ασφάλειά τους (Morgenthau, 1948 σελ 80-109 και Mearsheimer 2001). Οι δύο κυριότεροι που μελετήθηκαν εδώ ήταν η Στρατιωτική και η Οικονομική Ισχύς. Επίσης μελετήθηκε και το πώς η Δημογραφική Μετάβαση επηρεάζει τον πολιτικό και κοινωνικό ιστό μιας χώρας, οι οποίοι επίσης αποτελούν παράγοντα λανθάνουσας Ισχύος των κρατών (Mearsheimer 2001) αλλά και την Εσωτερική τους Ασφάλεια (Bigo, 2007).

Όσον αφορά το Στρατιωτικό πεδίο μελετήθηκε κυρίως η επίδραση της Δημογραφικής Μετάβασης στην Ασφάλεια, στην στρατολογική ικανότητα και στην ικανότητα προβολής Ισχύος. Η μελέτη έδειξε ότι το μέγεθος του πληθυσμού ενός κράτους και ειδικά των ατόμων ηλικίας 18-27, είναι ένας από τους παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεων μιας χώρας και το αν θα καταφέρει να αποκτήσει το status μεγάλης δύναμης (Mearsheimer 2001). Επακόλουθα η μελλοντική μείωση αυτής της πληθυσμιακής ομάδας στις ανεπτυγμένες χώρες αναμένεται να

επηρεάσει αρνητικά το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεών τους και την θέση τους στο Διεθνές Σύστημα. Επίσης η ανάλυση έδειξε ότι όσο αυξάνεται το ποσοστό των ηλικιωμένων ατόμων τα κράτη υιοθετούν το μοντέλο του επαγγελματικού στρατού και όχι του μοντέλου των κληρωτών (Hall and Tarabar, 2016). Εντούτοις όμως όσο μειώνεται συνολικά στον πληθυσμό το ποσοστό των νεαρών ατόμων ηλικίας 18-27, δυσκολεύει και η ικανότητα στρατολόγησής τους ακόμα και στο επαγγελματικό μοντέλο αφού πλέον οι Ένοπλες Δυνάμεις έχουν να ανταγωνιστούν με τον ιδιωτικό τομέα για λιγότερο αριθμό υποψηφίων (Österberg et al, 2020). Μία λύση στο μειωμένο μέγεθος των Ενόπλων Δυνάμεων, θα μπορούσε να είναι η υιοθέτηση του Μοντέλου της Επανάστασης των Στρατιωτικών Υποθέσεων η οποία δεν δίνει έμφαση στην ποσοτική υπεροχή αλλά την ποιοτική υπεροχή (Cohen, 2018). Σημειώνεται πάντως πως αυτό το συμπέρασμα δεν πρέπει να υιοθετηθεί αβασάνιστα αφού μέχρι σήμερα το μοντέλο αυτό έχει χρησιμοποιηθεί από τις ΗΠΑ, οι οποίες όχι μόνο είχαν και την ποσοτική υπεροχή στους πολέμους που το χρησιμοποίησαν αλλά και το εφάρμοσαν εναντίον τεχνολογικά υποδεέστερων αντιπάλων. Ακόμα οι ΗΠΑ έχαιραν και της οικονομικής δυνατότητας και του επιστημονικού δυναμικού ώστε να αναπτύξουν τις εν λόγω τεχνολογίες. Επακόλουθα σε περίπτωση αναμέτρησης μεταξύ δύο ισάξιων ή σχεδόν ισάξιων Ενόπλων Δυνάμεων, το μέγεθος φαίνεται ότι θα εξακολουθήσει να παίζει σημαντικό ρόλο. Ακόμα φαίνεται ότι η μαχητική ικανότητα της εφεδρείας ελαττώνεται όσο αυτή γερνάει (Silverman et al, 2005). Τέλος, η αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων ατόμων προκαλεί την αναδιανομή των κρατικών δαπανών, αυξάνοντας τις Δαπάνες για Κοινωνικό κράτος και περιορίζοντας τις αμυντικές δαπάνες (Selden, 2018) κάτι που μακροπρόθεσμα αναμένεται να μειώσει ακόμα περισσότερο την Στρατιωτική Ισχύ αυτών των χωρών. Στον αντίποδα, ο αυξημένος πληθυσμός στις αναπτυσσόμενες χώρες συνεπάγεται μεν και μεγαλύτερο μέγεθος Ενόπλων Δυνάμεων (Hendershot, 1973), αλλά δεν συνδέεται ταυτόχρονα ούτε με την αποτελεσματικότητα αυτών των Δυνάμεων να παρέχουν Ασφάλεια, η οποία είναι πολύ χαμηλή (Flores-Macias, 2018, Himmrich, 2018 και Kitissou, 2020), αλλά ούτε και με αυξημένη επιθετική συμπεριφορά απέναντι σε γειτονικά κράτη (Urdal, 2005).

Όσον αφορά το οικονομικό πεδίο αναλύθηκαν οι διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ των χωρών με γερασμένα άτομα και των χωρών με νεαρά άτομα. Μια ισχυρή

οικονομία βασισμένη στην βιομηχανική παραγωγή και την καινοτομία, είναι αναγκαία συνθήκη ώστε μια χώρα να αποκτήσει ισχυρές ένοπλες δυνάμεις τις οποίες θα μπορεί να εξοπλίζει μαζικά με οπλικά συστήματα τελευταίας τεχνολογίας. Επίσης μια ισχυρή οικονομία είναι αναγκαία συνθήκη για να αποκτήσει μια χώρα το status μεγάλης δύναμης (Howard, 1976, Kennedy, 1988 και Mearsheimer 2001). Οι χώρες με γερασμένα άτομα όμως αντιμετωπίζουν συρρίκνωση του εργατικού τους δυναμικού και των μελλοντικών αναπτυξιακών προοπτικών τους και ως εκ τούτου της δυνατότητάς τους να εξοπλίζουν έναν μεγάλο αριθμό Ενόπλων Δυνάμεων. Στον αντίποδα όμως αυτό δεν σημαίνει ότι οι χώρες με μεγάλο ποσοστό νεαρών ατόμων έχουν καλλίτερες αναπτυξιακές προοπτικές από τις πρώτες. Η μελέτη έδειξε ότι αυτές οι χώρες πάσχουν συνήθως από υψηλά ποσοστά ανεργίας και χαμηλής εκπαίδευσης εργατικό δυναμικό. Ακόμα φαίνεται ότι δημιουργούνται συνθήκες ώστε εργατικό δυναμικό να μεταναστεύει από τις χώρες με πλεόνασμα νεαρών ατόμων σε χώρες με έλλειμμα εργατικού δυναμικού, κάτι που αφορά ειδικότερα το περισσότερο εξειδικευμένο προσωπικό (brain drain) (Eggert, 2010, OHE 2015, Al-Badayneh et al, 2016 και Kitissou, 2020). Στην συνέχεια αναλύθηκε πώς η αύξηση του πληθυσμού αυτών των χωρών, συνεπάγεται και αύξηση της κατανάλωσης τόσο ανανεώσιμων όσο και μη ανανεώσιμων πόρων και πώς μελλοντικά αυτή η αύξηση μπορεί να τις οδηγήσει σε εξάρτηση από τις εισαγωγές αυτών των πόρων και ταυτόχρονα ευπαθείς σε πολιτικούς εκβιασμούς από τους προμηθευτές τους (Nichiporuk, 2000). Η ενότητα αυτή κλείνει με το πώς η αλλαγή στην οικονομική δυναμική των χωρών, η οποία εν μέρει οφείλεται και στην δημογραφική τους πορεία, οδηγεί και σε μετατόπιση Ισχύος σε Πλανητικό επίπεδο, από το Βόρειο Ημισφαίριο στο Νότιο και από την Δύση στην Ανατολή. Οι μέχρι σήμερα Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρωπαϊκής ηπείρου υποβαθμίζονται και εγκαταλείπονται σταδιακά από τις ΗΠΑ, οι οποίες απομακρύνουν τα στρατεύματά τους από την Ευρώπη και στρέφουν πλέον την προσοχή τους στην Νοτιοανατολική Ασία προσπαθώντας να εξισορροπήσουν την άνοδο της Κίνας, η οποία λόγω των νέων οικονομικών και πληθυσμιακών της μεγεθών αξιώνει ρόλο μεγάλης δύναμης και επενδύει στην δημιουργία ισχυρών Ενόπλων Δυνάμεων (Kennedy, 1988, Atesoglou, 2013, Campbell & Andrews, 2013, PWC, 2016, σελ. 3-6, Allison, 2015). Αυτή η απομάκρυνση δημιουργεί όμως ανασφάλεια στις χώρες τις Ευρώπης οι οποίες χάνουν την αμυντική προστασία των ΗΠΑ έναντι της Ρωσσίας και

πρέπει να αναζητήσουν νέους τρόπους να εξασφαλίσουν την Άμυνά τους (Arvanitopoulos, 2020).

Όσον αφορά το Εσωτερικό πεδίο, αναλύθηκαν τα προβλήματα Ασφαλείας που μπορεί να επιφέρει στον πολιτικό-κοινωνικό ιστό μιας κοινωνίας η Δημογραφική Μετάβαση. Οι χώρες με γερασμένο πληθυσμό ενδέχεται να αντιμετωπίσουν πολιτικό-κοινωνικά ζητήματα από τους πολίτες τρίτων χωρών που φιλοξενούν για να αναπληρώσουν τις ελλείψεις τους σε εργατικό δυναμικό (Bermingham, 2001 και Himmrich, 2018). Σημειώνεται ότι πρόκειται για απλή παράθεση βιβλιογραφικών αναφορών αφού λόγω χώρου η εργασία δεν ήταν δυνατό να προβεί σε πλήρη σύγκριση του μοντέλου του έθνους κράτους στο οποίο κυριαρχεί ένα έθνος και ένας πολιτισμός με το πολυπολιτισμικό μοντέλο που διαμορφώνεται στα σύγχρονα κράτη λόγω της ανθρώπινης μετανάστευσης. Μερικά από αυτά τα προβλήματα αφορούν από διείσδυση τρομοκρατών και εκτέλεση τρομοκρατικών χτυπημάτων (Salehyan & Gleditsch, 2006, Adamson, 2014, Himmrich, 2018 και Speckhard et al, 2018 και 2019) μέχρι βίαιες εσωτερικές διαδηλώσεις από μετανάστες οι οποίοι δεν έχουν ακόμα ενσωματωθεί (Loch, 2009). Οι χώρες με νεαρά άτομα κινδυνεύουν επίσης από βίαιες εσωτερικές συγκρούσεις ειδικά όταν το υψηλό ποσοστό νεαρών ατόμων συνδυάζεται με υψηλά ποσοστά ανεργίας και περιθωριοποίηση των νέων (Urdal, 2004 και 2006). Ανάλογα με την χώρα επίσης εντοπίζονται επιπλέον αίτια που στρέφουν τα νεαρά άτομα σε πράξεις βίας και στην ριζοσπαστικοποίηση (Al-Badayneh et al, 2016 και Kitissou, 2020).

Αναφορικά με τους περιορισμούς της παρούσης εργασίας, ως σημαντικότερος κρίνεται η δυσκολία πρόσβασης στην Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου αλλά και σε ένα μεγάλο εύρος βιβλιογραφικών αναφορών λόγω της πρόσφατης πανδημίας. Ως εκ τούτου η εργασία βασίστηκε κυρίως στην αναζήτηση ελευθέρως προσβάσιμων πηγών στο διαδίκτυο. Ο περιορισμός αυτός αναγκαστικά περιορίζει το ερευνητικό πεδίο της εργασίας και επακόλουθα την δυνατότητα εξαγωγής γενικών συμπερασμάτων. Τέλος άλλος ένας μεγάλος περιορισμός κρίνεται το περιορισμένο μέγεθος της εργασίας και ο περιορισμένος χρόνος ολοκλήρωσης της εργασίας, που δεν επιτρέπει την εκτενή και ολιστική ανάπτυξη του θέματος γενικότερα και συγκεκριμένων επιχειρημάτων ειδικότερα.

Βιβλιογραφία

Adamson, F.B. (2006). Crossing Borders: International Migration and National Security. *International Security*. Vol. 31(1), σελ. 165-199

Al-Badayneh, D.M. Al-Assasfeh, R.A. & Al-Bhri, N.A. (2016). Social Causes of Arab Youth Radicalizing. *Journalism and Mass Communication*. Vol. 6(12), σελ. 743-756 doi: 10.17265/2160-6579/2016.12.004

Allison, G. (2015). The Thucydides Trap. Are US and China headed to war? *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/united-states-china-war-thucydides-trap/406756/> (προσπελάστηκε στις 15-11-2020)

Arvanitopoulos, C. (2020). Transatlantic relations after the COVID-19 pandemic. *European View*. Vol. 19(2), σελ. 164 - 171 doi:10.1177/1781685820975876

Atesoglou, S.H. (2013). Economic Growth and Military Spending in China. *International Journal of Political Economy*. Vol. 42(2), σελ. 88-100 <http://dx.doi.org/10.2753/IJP0891-1916420204>

Banister, J., Bloom, D.E. & Rosenberg L. (2010). Population Aging and Economic Growth in China. *Program on the Global Demography of Aging Working Paper No. 53* [file:///C:/Users/K27A3~1/GKO/AppData/Local/Temp/Population Aging and Economic Growth in China.pdf](file:///C:/Users/K27A3~1/GKO/AppData/Local/Temp/Population%20Aging%20and%20Economic%20Growth%20in%20China.pdf) (προσπελάστηκε στις 15-11-2020)
<http://www.hsph.harvard.edu/pgda/working.htm>

Bermingham, J.R. (2001). Immigration: Not a Solution to Problems of Population Decline and Aging. *Population and Environment*. Vol 22, σελ. 355-363 <https://doi.org/10.1023/A:1006782904046>

Bigo, D. (2007). Internal and External aspects of security. *European Security*. Vol. 15, σελ. 385-404 <https://doi.org/10.1080/09662830701305831>

Brunnbauer, U. (2004). Fertility, families and ethnic conflict: Macedonians and Albanians in the Republic of Macedonia, 1944–2002. *Nationalities Papers: The Journal*

of Nationalism and Ethnicity. Vol. 32(3), σελ. 565-598.

<http://dx.doi.org/10.1080/0090599042000246406>

Cambell, K & Andrews, B. (2013). Explaining the US 'pivot' to Asia. Chatham House.

Americas 2013/01

[https://kritisches-netzwerk.de/sites/default/files/explaining_the_us_pivot_to_asia - kurt campbell and brian andrews - the asia group - august 2013 - 9 pages 1.pdf](https://kritisches-netzwerk.de/sites/default/files/explaining_the_us_pivot_to_asia_-_kurt_campbell_and_brian_andrews_-_the_asia_group_-_august_2013_-_9_pages_1.pdf)

(προσπελάστηκε στις 10-11-2020)

Cohen E. Technology and Warfare , το 10^ο κεφάλαιο στο Baylis J., Wirtz J. and Colin Gray C. (2018) *Strategy in the Contemporary World*. Oxford University Press (6th edn). σελ. 185-207

Congressional Budget Office. The Federal Budget in Fiscal Year 2020: An Infographic.

<https://www.cbo.gov/publication/57170> (προσπελάστηκε στις 03-11-2020)

Currie, E. (2019). The Turkish Lobby and American Foreign Policy: The Case of Armenian Genocide Recognition in the United States. 80 p. Master thesis. Charles University, Prague. Faculty of Social Sciences, Institute of Political Studies.

de Castro, J. (1952). *The Geopolitics of hunger*. Monthly Review Press.

Demmers, J. (2002). Diaspora and Conflict: Locality, Long-Distance Nationalism, and Delocalisation of Conflict Dynamics. *The Public*. Vol. 9 (1), σελ. 85-96

Eggert, W., Krieger, T. & Meier, V. (2010). Education, unemployment and migration. *Journal of Public Economics*. Vol. 94 (5-6), σελ. 354-362

Eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database> (προσπελάστηκε στις 03-11-2021)

European Commission, Joint Research Centre (2019). Megatrends hub booklet σελ. 3

[https://ec.europa.eu/knowledge4policy/sites/know4pol/files/megatrends_hub_booklet - web.pdf](https://ec.europa.eu/knowledge4policy/sites/know4pol/files/megatrends_hub_booklet_-_web.pdf) (προσπελάστηκε στις 14-07-2020)

European Commission (2021). The 2021 Aging Report Economic and Budgetary Projections of EU Member States (2019-2070). European Economy Institutional Papers No 148 https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/ip148_en.pdf (προσπελάστηκε στις 06-11-2021)

Five Megatrends And Their Implications for Global Defense & Security, PwC, November 2016, www.pwc.co.uk/megatrends (προσπελάστηκε στις 14-07-2020)

Flores-Macias, G. (2018). The Consequences of Militarizing Anti-Drug Efforts for State Capacity in Latin America: Evidence from Mexico. *Comparative Politics*. Vol. 51(1), σελ. 1-20 <https://doi.org/10.5129/001041518824414647>

Gleick, P.H. & Heberger, M. (2013). Water and Conflict. Events, Trends and Analysis (2011-2012). *The Worlds Water Volume 8*. Pacific Institute. 159-171 <https://www.worldwater.org/wp-content/uploads/2013/07/www8-water-conflict-events-trends-analysis.pdf> (προσπελάστηκε στις 03-11-2021)

Goldman, Russell (2021). "From One Child to Three: How China's Family Planning Policies Have Evolved". *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2021/05/31/world/asia/china-child-policy.html> (προσπελάστηκε στις 10-11-2021)

Gulfnews. (2020). Sudan ends 30 years of Islamic law, by separating religion, state. The accord comes less than a week after the government initialed a peace deal with rebels. (September 06, 2020 06:16) <https://gulfnews.com/world/africa/sudan-ends-30-years-of-islamic-law-by-separating-religion-state-1.1599359147751> (προσπελάστηκε στις 10-11-2021)

Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press. σελ 223

Hall, J. & Tarabar, D. (2016) Explaining the Worldwide Decline in Military Conscription: 1970- 2010. *West Virginia University Department of Economics Working Paper Series Working Paper No. 15-30* http://busecon.wvu.edu/phd_economics/pdf/15-30.pdf (προσπελάστηκε στις 02-11-2021)

Hendershot, G.E. (1973). Population Size, Military Power and Antinatal Policy. *Demography*©. Vol. 10(4), σελ. 517-524

Himmrich, J. (2018). ‘A hybrid threat?’ European Militaries and migration. Dahrendrof Forum. <https://www.dahrendorf-forum.eu/wp-content/uploads/2018/03/Militarising-Migration-Himmrich.pdf> (προσπελάστηκε στις 16-11-2021)

Howard, M. (1976). *War in European History*. Oxford: Oxford University Press. σελ. 94-142

Joachim, J. & Schneiker, A. (2012). New Humanitarians? Frame Appropriation through Private Military and Security Companies. *Millennium: Journal of International Studies*. Vol. 40(2), σελ. 365–388. doi:10.1177/0305829811425890

Kennedy, P. (2017). *The Rise and Fall of Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. William Collins (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1988). σελ. xv-xxviii και 693-698

Kidwell, D.C. (2005). Public War, Private Fight? The United States and Private Military Companies. Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas. Global War on Terrorism Occasional Paper No 12 <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA446127.pdf> (προσπελάστηκε στις 16-11-2021)

Kitissou, M. (2020). An Architecture of Complexity: The Challenges of Radicalization of Islam and Islamization of Radicalism in Western Sahel. *African Journal of Terrorism and Insurgency Research (AJOTIR)*. Vol.1(1), σελ. 33-56

Kline, A., Falca-Dodson, M., Sussner, B., Ciccone, D.S., Chandler, H., Callahan, L. & Losonczy, M. (2010). Effects of Repeated Deployment to Iraq and Afghanistan on the Health of New Jersey Army National Guard Troops: Implications for Military Readiness. *American Journal of Public Health*. Vol. 100(2), σελ. 276-287

Koinova, M. (2012). Four Types of Diaspora Mobilization: Albanian Diaspora Activism For Kosovo Independence in the US and the UK. *Foreign Policy Analysis*. Vol. 9, σελ. 433-453. doi: 10.1111/j.1743-8594.2012.00194.x

Leander, A. (2005). The Market for Force and Public Security: The Destabilizing Consequences of Private Military Companies. *Journal of Peace Research*. Vol. 42(5), σελ. 605-622. doi:10.1177/0022343305056237

<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.455.9416&rep=rep1&type=pdf>

Loch, D. (2009). Immigrant Youth and Urban Riots: A Comparison of France and Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 35(5), σελ. 791–814. doi:10.1080/13691830902826236

Marion, S., Stijn, S., & Micha, W. (2013). *Ideals adrift: An educational approach to radicalization*. *Ethics and Education*, Vol. 8(3), σελ. 276-289

Mearsheimer, J.J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. W.W. Norton & Company. σελ. 61-84

Michailof, S. (2018). *Africanistan: Development or Jihad*. Oxford University Press.

Morgenthau, H. (1948). *Politics among Nations: The struggle for power and peace*. Alfred A. Knopf Inc. σελ. 80-109

Nichiporuk, B. (2000). The Security dynamics of Demographic Factors. RAND. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA376405.pdf> (προσπελάστηκε στις 02-11-2021)

Österberg, J., Nilsson, J. & Hellum, N. (2020). The motivation to serve in the military among Swedish and Norwegian soldiers.a comparative study. *Journal of Defense Resources Management*. Vol. 11(1), σελ. 30-42

[http://www.jodrm.eu/issues/Volume11_issue1/000_revista_nr_11_issue_1\(20\)_2020.pdf#page=34](http://www.jodrm.eu/issues/Volume11_issue1/000_revista_nr_11_issue_1(20)_2020.pdf#page=34)

Parenti, C. (2011). *Tropics of chaos: climate change and the new geography of violence*. Nation Books.

Petersohn, U. (2015). Private Military and Security Companies (PMSCs), Military Effectiveness, and Conflict Severity in Weak States, 1990–2007. *Journal of Conflict Resolution*. Vol. 61(5), σελ. 1046–1072. doi:10.1177/0022002715600758

Population Reference Bureau.^α Glossary of Demographic Terms.
<https://www.prb.org/resources/glossary/> (προσπελάστηκε στις 04-11-2021)

Population Reference Bureau.^β The Demographic Transition: A contemporary look at a classic model. <https://www.prb.org/resources/the-demographic-transition-a-contemporary-look-at-a-classic-model/> (προσπελάστηκε στις 04-11-2021)

Ragazzi, F. (2009). The Invention of the Croatian Diaspora: Unpacking the Politics of “Diaspora” During the War in Yugoslavia. *Global Migration and Transnational Politics. Working Paper NO. 10.*

Rona, R. J., Fear, N. T., Hull, L., Greenberg, N., Earnshaw, M., Hotopf, M., & Wessely, S. (2007). Mental health consequences of overstretch in the UK armed forces: first phase of a cohort study. *BMJ* (Clinical research ed.). Vol. 335(7620), 603.
<https://doi.org/10.1136/bmj.39274.585752.BE>

Rouzet, D., Sánchez, A.C., Renault, T. & Roehn, R. (2019). Fiscal Challenges and Inclusive Growth in Ageing Societies. OECD Economic Policy Papers No. 27
<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/c553d8d2-en.pdf?expires=1636575808&id=id&accname=guest&checksum=D1BB2FD4107596B2E4C84B0E864E937C> (προσπελάστηκε στις 10-11-2021)

Salehyan, I. & Gleditsch, K.S. (2006). Refugees and the Spread of Civil War. *International Organization*. Vol. 60, σελ. 335-366

Selden, Z. (2018). Demography, defence budgets, and the transatlantic alliance, *Journal of Transatlantic Studies*. Vol. 16(1), σελ. 59-80. doi:10.1080/14794012.2018.1423604
<https://doi.org/10.1080/14794012.2018.1423604>

Silverman, M., Ruble, P., Harrell, J., Ringenberg, L., Fruendt, J., Walters, T., Christiansen, L., Llorente, M., Barnett, S.D., Scherb, B., Lumpkin, E., Mitchell, D. (2005). Medical and Physical Readiness of the U.S. Army Reserve for Noble Eagle/Enduring Freedom/Iraqi Freedom: Recommendations for Future Mobilizations. *Military Medicine*. Vol 170(6), σελ. 443-450

Speckhard, A. & Shajkovci, A. (2018). The Balkan Jihad Recruitment to Violent Extremism and Issues Facing Returning Foreign Fighters in Kosovo and Southern Serbia. *Soundings*. Vol. 101, σελ. 79-109

Speckhard, A., Shajkovci, A. & Sebaly, H. (2019). ISIS Smuggler: Sleeper Cells and ‘Undead’ Suicide Bombers Have Infiltrated Europe. *Daily Beast*. <https://www.thedailybeast.com/isis-smuggler-sleeper-cells-and-undead-suicide-bombers-have-infiltrated-europe?ref=author> (προσπελάστηκε στις 10-11-2021)

Strader, E., Lundquist, J. & Domingues-Villegas, R. (2020). Warriors wanted: The Performance of Immigrants in US Army. *International Migration Review*. doi:10.1177/0197918320949819

Thayer, B. A. (2009). Considering population and war: a critical and neglected aspect of conflict studies. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological sciences*. Vol. 364(1532). σελ. 3081–3092. <https://doi.org/10.1098/rstb.2009.0151>

United Nations, Department of Economic and Social Affairs (2015). Youth population trends and sustainable development. United Nations’ Population Facts. No 2015/1 https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/popfacts/PopFacts_2015-1.pdf (προσπελάστηκε στις 10-11-2021)

United Nations, Department of Economic and Social Affairs (2019). World Population Prospects 2019: Highlights https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf (προσπελάστηκε στις 15-11-2021)

Urdal, H. (2004). The Devil in the Demographics: The Effect of Youth Bulges on Domestic Armed Conflict, 1950-2000. *World Bank Social Development Papers, Conflict Prevention and Reconstruction*.

Urdal, H. (2005). People vs. Malthus: Population Pressure, Environmental Degradation, and Armed Conflict Revisited. *Journal of Peace Research*. Vol. 42(4), σελ. 417–434

Urdal, H. (2006). A Clash of Generations? Youth Bulges and Political Violence. *International Studies Quarterly*. Vol. 50(3), σελ. 607–630.

Walt, S.M. (2010). Realism and Security. John F. Kennedy School of Government, Harvard University. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.286>

World Population Review. Military Size By Country 2021
<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/military-size-by-country>
(προσπελάστηκε στις 02-11-2021)

Yang, D. (2011). Migrant Remittances. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 25(3), σελ. 129–152

Ελληνική Κυβέρνηση (2020). Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία. <https://government.gov.gr/schedio-anaptixis-gia-tin-elliniki-ikonomia/> (προσπελάστηκε στις 12-11-2021)

Γρίβας, Κ. (2008). *Το Τέλος του Πετρελαίου & η Αρχή της Νέας Αμερικανικής Στρατηγικής*. Εκδοτικός οίκος Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.

Ναυτεμπορική (2016). Πεδίο μάχης τη νύχτα το hot spot της Μόριας Φωτιές, επεισόδια και τραυματισμοί. <https://m.naftemporiki.gr/story/1110861/pedio-maxis-ti-nuxta-to-hot-spot-tis-morias> (προσπελάστηκε στις 12-11-2021)

Παπασωτηρίου, Χ. (2000). *Διασπορά και Εθνική Στρατηγική*. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα. σελ. 5-41

Παράρτημα

Επιμέρους αίτια ριζοσπαστικοποίησης νεαρών σε Μέση Ανατολή και Σαχέλ

Μέση Ανατολή

Ο Αραβικός κόσμος παρουσιάζει όλα τα χαρακτηριστικά και του μοντέλου της ευκαιρίας και του μοντέλου της «οπτικής του αδικημένου» (grievance perspective). Έχει έναν μεγάλο πληθυσμό νέων ατόμων τα οποία μαστίζονται από ανεργία, χαμηλή μόρφωση, χαμηλό επίπεδο ζωής και χαμηλή αντιπροσώπευση ενώ ταυτόχρονα μαστίζεται από υψηλά ποσοστά ριζοσπαστικοποίησης και εσωτερικών αναταραχών. Μια μεγάλη μελέτη η οποία αναζήτησε τους λόγους που οι νέοι στον αραβικό κόσμο καταφεύγουν στην ριζοσπαστικοποίηση ήταν αυτή του Al-Badayneh και των συνεργατών του το 2016, οι οποίοι εξέτασαν μέσω ερωτηματολογίου 6.730 νέους και των δύο φίλων από 16 χώρες της Μέσης Ανατολής. Το πρώτο ανησυχητικό στοιχείο της μελέτης τους ήταν ότι περίπου το μισό δείγμα τους (46.6%) ήταν ριζοσπαστικοποιημένο. Οι ερευνητές εξέτασαν κατόπιν εάν υπάρχει στατιστική σχέση μεταξύ των ριζοσπαστικών ιδεών που είχαν υιοθετήσει οι νέοι με διάφορες μεταβλητές που συνέλεξαν μέσω των ερωτηματολογίων τους. Βρήκαν στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ των ριζοσπαστικών απόψεων και αρκετών παραγόντων τους οποίους χάριν ευκολίας τους κατέταξαν σε τρεις κατηγορίες. α) μακροσκοπικούς όπως η αποτυχία του κράτους, η περιοχή που ζουν και η Αραβική άνοιξη, β) μεσοσκοπικούς όπως λόγοι ανθρωπίνης ασφαλείας, κοινωνικές αναταραχές, η τρομοκρατία, η έλλειψη Δημοκρατίας, η διαφθορά, η ανθρώπινη ανάπτυξη και η ολική ανεργία του πληθυσμού και τέλος γ) μικροσκοπικούς, όπως προσωπικοί παράγοντες, η θρησκεία, η θρησκευτική πίστη, τα αισθήματα αδικίας, χαμηλά επίπεδα αυτοελέγχου, στρεσογόνα γεγονότα ζωής και η ανεργία των νέων. Το σημαντικότερο συμπέρασμα από την μελέτη είναι ότι δεν υπάρχει ένα μονοπάτι που οδηγεί τους νέους στην ριζοσπαστικοποίηση αλλά αρκετά τα οποία μάλιστα αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

Οι ερευνητές θεωρούν ότι οι κοινωνικοί παράγοντες είναι πολύ σημαντικοί στην πορεία των νέων προς την ριζοσπαστικοποίηση. Οι κοινωνικοί παράγοντες δημιουργούν κοινωνικές δομές οι οποίες επιβάλλουν συμπεριφορές στους νέους, δημιουργώντας τους έτσι αισθήματα καταπίεσης. Οι νέοι αδυνατούν να ανταποκριθούν στις προσδοκίες της

κοινωνίας αισθάνονται άσχημα, περιθωριοποιούνται και τελικά οδηγούνται σε συμπεριφορές όπως η βία, η ριζοσπαστικοποίηση και η τρομοκρατία. Μερικοί από τους κοινωνικούς παράγοντες είναι η θρησκεία, η θρησκευτικότητα, τα αρνητικά αισθήματα και τα στρεσογόνα γεγονότα ζωής και τέλος ο χαμηλός αυτοέλεγχος. Επίσης θεωρούν ότι σημαντική επίδραση στην ριζοσπαστικοποίηση έχει και το ίδιο το κράτος. Το κράτος είναι υπεύθυνο για το επίπεδο ζωής των κατοίκων του, την παροχή εκπαίδευσης, για την προστασία των βασικών τους δικαιωμάτων και ελευθεριών και τέλος την δημοκρατική αντιπροσώπευση. Εντούτοις αρκετά κράτη της Μέσης Ανατολής μαστίζονται από οικονομικές πιέσεις, ανεργία, έλλειψη πολιτικών και κοινωνικών ελευθεριών αλλά και δημοκρατικής αντιπροσώπευσης. Οι συνθήκες αυτές δημιουργούν αρνητικά συναισθήματα στους νέους για την κατάστασή τους, οι οποίοι σταδιακά απογοητεύονται, καταλήγουν να αδιαφορούν παντελώς για το σύστημα και τους κανόνες του και τελικά περιθωριοποιούνται και ριζοσπαστικοποιούνται. Θεωρούν επίσης ότι η υιοθέτηση μιας περισσότερο ριζοσπαστικής εκδοχής του Ισλάμ, όπως η Μαντχάμπ οδηγεί πιο εύκολα στην ριζοσπαστικοποίηση. Η θρησκεία λειτουργεί για τους νέους ως σανίδα σωτηρίας από τα βάσανα, τις αδικίες και τις ανισότητες της καθημερινότητας. Επιπλέον η υπόσχεση για μια πολυτελής ζωής γεμάτη όμορφες γυναίκες και ποταμούς οίνου και μέλιτος για τους νεαρούς πιστούς στην επόμενη ζωή τους, θεωρείται στα μάτια τους περισσότερο ελκυστική επιλογή από την ζωή που βιώνουν σήμερα στον Αραβικό κόσμο, δηλαδή την κοινωνική αδικία, τις ανισότητες και την έλλειψη αξιοπρέπειας. Επιπλέον βιώνουν διάφορες στρεσογόνες καταστάσεις όπως ο Θάνατος λόγω των πολεμικών επιχειρήσεων, οικογενειακά προβλήματα, ασθένειες και ανεργία. Για να ανταπεξέλθουν σε αυτές, αναπτύσσουν συμπεριφορές όπως ο χαμηλός αυτοέλεγχος και η βίαιη συμπεριφορά και προσανατολίζονται στην άμεση ικανοποίηση των αναγκών τους (Al-Badayneh et al, 2016).

Σαχέλ

Αναφορικά με τις χώρες του Σαχέλ και τα αίτια τα οποία οδηγούν τους κατοίκους τους στην ριζοσπαστικοποίηση και στην ανάληψη ένοπλης δράσης, χαρακτηριστικό είναι το έργο του Γάλλου ειδικού στην Ανάπτυξη Serge Michailof το 2018 υπό τον τίτλο Africanistan: Development or Jihad. Στο βιβλίο αυτό ο συγγραφέας μελετώντας τις

χώρες Μπουρκίνα Φάσο, Μάλι, Νιγηρία και Τσαντ ανιχνεύει τεράστιες ομοιότητες με τα αίτια της ριζοσπαστικοποίησης στο Αφγανιστάν και συνδέει την ριζοσπαστικοποίηση με την απουσία οικονομικής ανάπτυξης. Χαρακτηριστικά αναζητεί τα αίτια της ριζοσπαστικοποίησης των ντόπιων, μελετάει τις αποτυχίες στην παρέμβαση των Δυτικών κρατών και τέλος προσπαθεί και να προτείνει λύσεις, ώστε να αποφευχθεί να μετατραπεί η κατάσταση στις χώρες του Σαχέλ στην ίδια χαοτική κατάσταση που επικρατεί σήμερα στο Αφγανιστάν. Στα δύο πρώτα μέρη του βιβλίου αναλύονται τα δύο σοβαρότερα προβλήματα κατά των ίδιων. Πρώτο πρόβλημα είναι το δημογραφικό, δηλαδή η τεράστια αύξηση των ατόμων νεαρής ηλικίας τα οποία δεν μπορούν να βρουν εργασία, δημιουργώντας έτσι εκατομμύρια ανέργους. Είναι χαρακτηριστικό μάλιστα ότι η μεγάλη ανεργία στις χώρες του Σαχέλ συνοδεύεται ταυτόχρονα και από υψηλά ποσοστά φτώχειας. Ένα δεύτερο πρόβλημα που εντοπίζει ο συγγραφέας είναι η παραμέληση του αγροτικού τομέα και της αγροτικής ανάπτυξης. Ο υψηλός βαθμός αστικοποίησης και η παραμέληση του αγροτικού τομέα κατά τον ίδιο, αναμένεται μελλοντικά να οδηγήσει σε χαμηλότερη παραγωγή τροφής, αδυναμία στην σίτιση του ολοένα και αυξανόμενου πληθυσμού τους και τέλος αναπόφευκτα σε επισιτιστική κρίση. Τέλος, αναφορικά με τα σοβαρότερα αίτια κατά τον συγγραφέα που οδηγούν τους νεαρούς του Σαχέλ στην ριζοσπαστικοποίηση, είναι η αδυναμία τους να βρουν μια νόμιμη εργασία αλλά και τα υψηλά επίπεδα διαφθοράς, ο νεποτισμός και οι πελατειακές σχέσεις που μαστιίζουν τα κράτη του Σαχέλ. Τα τελευταία προβλήματα όχι μόνο υπονομεύουν την εμπιστοσύνη των νέων προς τις κυβερνήσεις τους, καθώς αντιλαμβάνονται ότι οι τελευταίες αδυνατούν να τους δώσουν λύσεις στα προβλήματά τους αλλά ταυτόχρονα υπονομεύουν και τις προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης των κρατών αυτών και την εφαρμογή ζωτικών μεταρρυθμίσεων (Michailof, 2018).

Ένα ακόμα δομικό πρόβλημα των χωρών του Σαχέλ πέρα από την δημογραφική αύξηση, την ανεργία, την μεγάλη φτώχεια που μαστιίζει τον πληθυσμό, την αποτυχία των κρατικών μηχανισμών και τις ένοπλες συγκρούσεις είναι και η κλιματική αλλαγή. Οι μεγάλες περίοδοι ξηρασίας και η αποψίλωση των δασών τις περιοχές καθώς και οι προσπάθειες υπερκαλλιέργειας της γης των προηγούμενων ετών, οδηγούν τις χώρες του Σαχέλ σε ερημοποίηση. Ο Christian Parenti, στο βιβλίο του *Tropic of Chaos: Climate Change and the New Geography of Violence* του 2011, αναδεικνύει το πώς οι δυσμενείς

συνθήκες που προκαλεί η κλιματική αλλαγή όταν συγκλίνουν με τις ήδη υπάρχουσες συνθήκες της φτώχειας και της ένοπλης βίας, μπορούν να λειτουργήσουν ως πολλαπλασιαστής στην δυσφορία των νέων, να τους τραυματίσει ψυχικά και τελικά να επιτείνει την κοινωνική αναταραχή και την πολιτική αστάθεια που ήδη μαστίζουν τις χώρες του Σαχέλ (Parenti 2011). Ο συνδυασμός των ανωτέρω προσεγγίσεων αναδεικνύει το γεγονός ότι τα οικονομικά προβλήματα, οι ένοπλες συγκρούσεις και η κλιματική αλλαγή είναι προβλήματα αλληλένδετα μεταξύ τους και απαιτούν ολιστικές λύσεις για να επιτευχθεί Ασφάλεια και Ανάπτυξη στην περιοχή (Kitissou, 2020).